

РЕПУБЛИЧКИ ПЕДАГОШКИ ЗАВОД РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

**ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКА УПУТСТВА И
ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ НАСТАВНИХ ПРОГРАМА
У ЧЕТВРТОМ РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ**

2021. година

У изради *Дидактичко-методичких упутстава и препорука* учествовали:

1. Немања Вукановић, ЈУ ОШ „Петар Петровић Његош“ Бања Лука
2. Биљана Војводић-Црнчевић, ЈУ ОШ „Бранко Радичевић“ Бања Лука
3. Мирјана Пецикоза, ЈУ ОШ „Вук Стефановић Караџић“ Добој
4. Радмила Дакић, ЈУ ОШ „Свети Сава“ Добој
5. Данило Васиљевић, ЈУ ОШ „Сутјеска“ Модрича
6. Јадранка Лаловић, ЈУ ОШ „Прва основна школа“ Сребреница
7. Миле Илић, Филозофски факултет, Универзитет у Бањој Луци
8. Љиљана Јерковић, Филозофски факултет, Универзитет у Бањој Луци
9. Драгана Радивојевић, Педагошки факултет, Универзитет у Источном Сарајеву
10. Маринко Савић, Републички педагошки завод
11. Гордана Попадић, координатор Стручног тима, Републички педагошки завод

Дидактичко-методичка упутстава и препоруке су израђена у оквиру реформских процеса у области основног васпитања и образовања у Републици Српској, а које проводи Министарство просвјете и културе и Републички педагошки завод.

С А Д Р Ж А Ј

1. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ СРПСКИ ЈЕЗИК	4
2. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ ЛИКОВНА КУЛТУРА	11
3. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ МАТЕМАТИКА	16
4. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ ПРИРОДА И ДРУШТВО	21
5. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ	39

1. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ СРПСКИ ЈЕЗИК

Општи циљ наставе српског језика у четвртом разреду основне школе је да ученици овладају основним законитостима српског књижевног језика, да се усмено и писмено правилно изражавају, да упознају, доживе и тумаче књижевна дјела, позоришна, филмска и друга умјетничка остварења из српске и свјетске баштине у складу са захтјевима програма.

Наставним планом и програмом дефинисани су исходи учења, садржаји програма у оквиру појединих наставних тема, као и оквирни број часова по темама.

Програм наставног предмета *Српски језик* (оријентисан на мјерљиве и трајно функционално примијењиве исходе учења) подразумева методичко-креативну слободу наставника у конципирању, припремању, реализацији и континуираној евалуацији активног, индивидуализованог, интерактивног учења и комплементарног поучавања, ефикасне иновативне наставе, те прилагођавања специфичним условима у одјељењу, сазнајним потребама ученика, њиховим индивидуалним карактеристикама и разликама, имајући у виду материјално-техничке услове (уџбенике и приручнике, наставна средства, мулти-медије, информационе технологије) којима школа располаже. Наставник креира годишњи/ глобални план и програм рада из којег развија оперативне планове и програме, у којима операционализује исходе учења, водећи рачуна о томе да се неки исходи остварују брже и лакше, а да је за неке исходе потребно више времена у зависности од индивидуалних могућности ученика и других наставних потреба.

Пожељно је, али не и обавезујуће, креирање микроплана (припреме са обезбијеђеним дидактичко-методичким материјалом) савремене наставе српског језика у обрнутом дизајну (нацрту) који у структури има стадије (етапе): 1. идентификација очекиваних исхода (жељених резултата), 2. одређивање прихватљивих доказа да су очекивани исходи или жељени резултати учења и поучавања остварени, 3. планирање искустава учења и поучавања и 4. обезбјеђивање материјално-техничке основе наставног рада.

Очекивани исходи су жељени резултати у развоју темељних лингвистичких и основних књижевно-теоријских компетенција ученика. То су програмом предвиђена знања, вјештине, навике, увјерења и способности из српског језика, културе усменог и писменог изражавања и основа књижевности које ће ученици у дидактичко-методички заснованој настави са разумијевањем усвојити, трајно задржати и коректно примјењивати. Такви исходи су централни и стичу се менталним ангажовањем ученика у процесу трајног разумијевања кључних програмских садржаја уз подршку наставника и вршњака. Треба их разликовати од осталих могућих исхода наставе или садржаја са којима би се ученици могли упознати. Међутим, припремање и извођење наставе српског језика треба да буде у што већој мјери усмјерено на исходе учења и поучавања који се остварују у процесу трајног разумијевања.

То су исходи наставе који задовољавају сљедеће критерије (па се могу примјењивати као „филтери“):

1. имају вриједност изван наставе и могуће их је користити током цијелог живота,
2. допиру до сржи научне дисциплине (па и истоименог наставног предмета),
3. сложени су комплекси (достигнућа науке, умјетности...) који траже разјашњења у настави и
4. имају потенцијал за побуђивање интересовања ученика, уз аргументовано образложење њихове важности.

На примјер, очекивани исход (жељени резултат) у упознавању басне је могућност ученика да идентификује, схвати и доживи басну као кратку алегоријску и поучну причу. Алегоричност и поучност су суштинска обиљежја басне, па их ученици треба да усвоје конструктивистички у процесу трајног разумијевања. Остали могући исходи обраде басне су упознавање књижевних текстова који су по поучности слични басни (народне приче, народне пјесме, пословице), те информисаност да су познати скупљачи басни Езоп (у свијету) и Доситеј Обрадовић (код нас). Примјеном наведених критерија (филтера) разликујемо исходе у сфери трајног разумијевања од осталих исхода.

Могућност ученика да препознају, схвате и доживе басну по алегоричности и поучности је у подручју трајног разумијевања, јер ће басну по тим обиљежјима (1) разликовати стално, изван учионице и током цијелог живота, (2) та два кључна обиљежја (алегоричност и поучност) допиру до сржи теорије књижевности и методике наставе књижевности на млађем школском узрасту, (3) то су сложена сазнања и траже разјашњења у настави и (4) имају потенцијале да побуде сазнајна интересовања ученика. Зато ће наставник у припремању и обради басне дати приоритет постизању тих исхода у индивидуализованим, интерактивним и заједничким учећим, вјежбовним, стваралачким и поучавајућим активностима, као што су: пронаћи у одређеној басни ријечи које означавају особине и поступке ликова (животиња) и разврстати их на позитивне и негативне такве особине људи; открити и објаснити поуку басне, описати ситуације у животу дјеце и одраслих у којима би било корисно примјенити поуку из басне, итд.

Оперативно планирање наставе српског језика у обрнутом дизајну је осмишљавање идући обрнутим редом, тј. уназад од замишљеног завршетка наставе (од очекиваних исхода), преко извођења наставе до комплетног припремања наставног рада. У другом стадију таквог микроплана наставе у обрнутом дизајну треба унапријед одредити прихватљиве доказе (за ученике и наставника) да су очекивани исходи остварени. То су ученичка рјешења тематски релевантних конкретних задатака у настави. У претходно наведеним учећим и вјежбовним активностима дати су примјери таквих задатака чија рјешења ће бити благовремени докази достигнутог нивоа очекиваних исхода наставе. То могу бити и усмени одговори, илустративни нови примјери, шематски прикази, интерпретације сегмента књижевног текста, написане поруке, честитке, петоминутно провјеравање, итд. Континуираном формативном евалуацијом рјешења таквих и других

задатака у настави српског језика наставник и ученици се информишу о степену остваривања исхода у току процеса учења и поучавања, што могу благовремено примијенити у побољшавању њиховог квалитета.

Планирање искустава учења и поучавања је трећи стадиј у обрнутом дизајну микроплана и непосредне припреме ефикасне наставе српског језика. То је замишљена структура и динамика наставе фокусиране на трајно разумијевање одређених програмских садржаја ради постизања очекиваних исхода или жељених резултата учења и комплементарног поучавања. Овај стадиј микроплана је дидактичко-методичко креирање сценарија будућих дјелотворних активности ученика (усмјерено читање, писање, диктат, говорна вјежба...) и наставника (мотивисање, објашњавање, надгледање, усмјеравање...). Акцент је на искуственом, индивидуалном, интерактивном, откривалачком, апликативном/примјењивом сазнању и стваралаштву у позитивној емоционалној атмосфери и сталној наставничковој подршци у настави српског језика, у раду на књижевном тексту, у говорним, писменим и правописним вјежбама, у увођењу ученика у елементе филмске и позоришне умјетности. Такав дидактичко-методички сценариј биће стимулативан уколико задовољава следеће критерије инклузивности:

1. истинска прихваћеност и садржајно релевантна ангажованост сваког ученика,
2. угодност окружења, ненасилно комуницирање и пријатност емоционалне атмосфере,
3. равноправно учешће свих ученика и наставника у одлучивању о битним питањима наставе,
4. индивидуализација учења и стваралаштва ученика,
5. додатна помоћ појединим ученицима (са тешкоћама у учењу, даровитим...) и
6. дјелотворно поучавање усмјерено на побољшање квалитета рада ученика и на постизање оптимализованих исхода учења.

Такав план искуственог учења и подржавалачког поучавања омогућиће извођење инклузивне наставе српског језика у којој ће бити у потпуности укључен ученик са препрекама у учењу и учешће (или са тзв. посебним потребама), исподпросјечни, просјечни и изнадпросјечни, па и даровити ученици (тј. сваки ученик) и да постигну очекиване исходе учења до личних максимума.

У оквиру четвртог стадија микроплана наставе српског језика у обрнутом дизајну наставник не само да евидентира наставна средства (изворе знања), техничка помагала и уређаје, већ их проналази, израђује, умножава, адаптира за учење, вјежбање, креирање, поучавање ради лакшег остваривања очекиваних исхода наставе. То су тематски прикладна текстуална средства (дјела за лектуру, књижевни текстови из литературе за дјецу, научно популарни чланци, полазни текстови за граматичке и правописне вјежбе, ...), визуелна наставна средства (слике, скице, табеле, слајдови, проспекти, плакати, видео пројекције...), аудитивна средства (ЦД снимци рецитала и драмских текстова), аудио-визуелна средства (видео поруке, образовни софтвери, мултимедијске презентације...), дидактички материјали (сличице, папир у боји, наставни листићи, радне свеске...), техничка помагала (паметна

табла, фланелограф, прибор за писање и ликовно илустровање) и уређаји у настави (рачунари, дијапројектори...). Није методички цјелисходно занемаривање нити нагомилавање таквих средстава, материјала и уређаја у настави. Није сврха њихове примјене у постизању очигледности која је сама себи циљ, већ у олакшавању апстракције (индукције, анализе, генерализације) приликом усвајања књижевно-теоријских појмова, разумијевања језичких појава, примјене правописних правила, итд., односно у превазилажењу препрека у учењу и учешћу ученика у поспјешивању њиховог ангажовања у остваривању и очекиваних исхода наставе.

Послије пројекције наведених стадија наставе српског језика у обрнутом дизајну треба да слиједи детаљна стручно-методичка разрада тока и структуре одабраног модела иновативне или традиционалне наставе. Сваки одабрани модел иновативне (индивидуализоване, интерактивне, проблемске, респонсибилне, мултимедијске, контекстуалне, инклузивне...) наставе има одређени број дидактичко-методички заснованих етапа (или „корака“) специфичних активности ученика и комплементарних ангажмана наставника фокусираних на кључне исходе сваке наставне јединице у раду на књижевном тексту, у говорној, писменој и правописној вјежби, у усвајању елементарних граматичких садржаја и упознавање основних елемената филмске и позоришне умјетности предвиђених новим Програмом за српски језик у 4. разреду основне школе.

Важно је напоменути да је уџбеник само једно од наставних средстава и да он не треба да одређује наставне садржаје за реализацију тј. планирање и програмирање не треба вршити само у складу са садржајима уџбеника, него првенствено у складу са дефинисаним исходима учења и наставним садржајима. Иновативни дидактичко-методички наставни системи и модели наставе српског језика (индивидуализована, интерактивна, респонсибилна, мултимедијска, искуствена (витагена), рецепциона, инклузивна...) не треба да буду сами себи циљ, већ их је неопходно компетентно припремати и реализовати ради повећања ефикасности учења и комплементарног поучавања у процесу постизања максимално могућих очекиваних исхода учења, тј. повећања квалитета васпитно-образовног процеса у настави српског језика.

Програмски садржаји за *Српски језик* распоређени су у оквиру четири наставне теме: *Језик*, *Књижевност*, *Језичка култура* и *Филм*. Наставник има слободу да планира и другачији оквирни број часова, у складу са сопственим планом остваривања исхода.

Наставни садржаји нису циљ сами себи, већ су у функцији остваривања исхода учења који су дефинисани као функционално знање ученика – показују шта ће ученик бити у могућности/стању да научи, чини, те које способности и вјештине ће развити током једне школске године. Овако конципиран програм подразумева да оствареност исхода води ка развијању компетенција, како општих тако и специфичних.

Тема 1: Језик

Наставну тему *Језик* потребно је реализовати, у што већој мјери, кроз конкретне примјере, у којима ученици активно учествују у откривању и конструкцији нових знања, односа и функционалног коришћења наведених садржаја. Оријентациони број часова за реализацију програмских садржаја наставне теме *Језик* је 40 часова. Програмски садржај теме *Језик* који се односи на садржаје о глаголима и придјевима било би добро обрађивати само на типичним примјерима. У раду на наставним садржајима деминутиви и аугментативи ученик не треба да овлада терминима, него да у тексту и говору препознаје њихове појавне облике и зна да их употреби.

У претходном разреду ученици су се упознали с већином појмова из области граматике (именице, глаголи, придјеви, субјекат, предикат ...), те је логичан слијед да у четвртог разреду продубљују и проширују своја знања. Кад је ријеч о именицама, уводе се заједничке и властите именице, као нови појмови. Ученици су већ научили да именују глаголе радње, стања и збивања, а нови појмови су глаголски облици за прошлост, садашњост и будућност. По први пут се помињу и замјенице. Појмовима и садржајима који се помињу по први пут, треба посветити посебну пажњу и нагласити да је учење матерњег језика и граматике, процес који траје и који се може надограђивати.

Важно је да се кроз наставу граматике такође његује љубав према језику и развија свијест о потреби усавршавања језичке културе, а да бисмо у овоме успјели потребно је да наставу граматике ученицима овог узраста приближимо на занимљив начин. У обради граматичких правила треба користити разноврсне језичке игре, граматичка правила и појаве представљати путем цртежа, илустрација, звучних и видео записа, ППТ презентација, филмова како би се кроз конкретне примјере из свакодневног живота што јасније уочила и лакше запамтила. Наставу граматике треба свакодневно повезивати са наставом књижевности и језичке културе, као и са свим другим предметима како би се кроз примјену језичких правила у пракси унаприједила свакодневна говорна и писмена комуникација.

За провјеру остварености исхода учења из садржаја *Језик* наставник планира по једну писмену граматичку вјежбу у полугодишту. Наставник за сваку граматичку вјежбу треба да планира по 3 часа, за припрему, писање и исправак граматичке вјежбе. Пожељно је да граматичка вјежба садржи различите типове задатака (заокружи, подвуци, повежи, допуни, издвоји и сл.) на различитим нивоима Блумове таксономије. Након реализоване прве граматичке вјежбе, извршити квантитативну и квалитативну анализу на основу које ће се планирати градиво за наредни период, посебно садржаја за реализацију допунске наставе.

Тема 2: Књижевност

Подстицање развијања компетенција важних за живот у 21. вијеку, посебно управљања емоцијама, комуникације, изградње различитих типова односа, друштвене одговорности и критичког мишљења, могу да се постижу првенствено читањем и анализом књижевних дјела, те је понуђен проширени списак књижевних текстова између којих би наставници бирали оне које би боље користили за постизање исхода учења. С обзиром на веома важну националну компоненту и компоненту националног идентитета наставе књижевности у

основној школи, предложени књижевни текстови су одабрани тако да буду репрезентативан узорак књижевности за ученике 4. разреда. Омогућено је постизање постављених исхода учења на групама књижевних текстова, умјесто анализе сваког књижевног текста тзв. теоријом „ред-по-ред“. Тиме се код ученика развија индуктивно закључивање, и што је још важније, њихова способност закључивања по аналогiji.

Сегмент програма који се односи на лектуру модификован је тако да је понуђено више наслова од којих наставник бира оне које ће обрађивати, а преостале понудити за читање ученицима који то желе. За остваривање исхода учења из теме *Књижевност* дата је могућност ученицима да у току школске године, поред понуђених наслова, сами истражују, предлажу и изаберу једно књижевно дјело које желе да прочитају и утиске подијеле са ученицима из одјељења. Када је то могуће, анализу књижевног текста вршити кроз драматургију, дебату, расправу и изражајност читања и говорења. Током школске године наставник је у обавези да са ученицима изабере и обради пет наслова (од девет понуђених), тј. пет књижевних дјела за лектуру.

Осим обавезне лектире, учитељ треба да подстиче ученике да воде дневник читања, који се односе и на она књижевна дјела која дјеца читају код куће (а која нису обавезна), његујући културу и навику редовног читања. Током школске године, у оквиру ове теме, могу се организовати „Сајмови књиге“ у учioniци. Ученици би презентовали своје омиљене књиге, размјењивали их са другарима у одјељењу. На овај начин могу се упознати и са начинима функционисања и рада библиотека (израда картица за сваку књигу). Како би се настава књижевности осавременила и приближила ученицима могуће је и пожељно организовати часове у облику квиза са питањима из књижевности, књижевне сусрете на којима би се представљали ученици писци, те „жива библиотека“ кроз коју би били представљени омиљени књижевни ликови. Изузетно је значајно побуђивање и његовање читалачких интересовања ученика. То наставник може чинити различитим поступцима, на примјер читањем упечатљивог мањег дијела текста из књиге за лектуру коју ће ученици почети да читају и разговором о њиховим утисцима, приједлогом да родитељу/старатељу прочитају одабрани одломак из прочитане књиге и да дају свој коментар, организовањем симулације дијалога међу књижевним ликовима итд.

Дефинисани исходи учења у вези са наставном темом *Књижевност* примјениви су и као исходи учења у вези са наставним садржајима у оквиру *Лектира*. Оквирни број часова за реализацију садржаја наставне теме *Књижевност* је 75 часова, а наставници сами одлучују и планирају број наставних часова за обраду/анализу понуђених књижевних текстова/дјела и књижевних дјела за лектуру.

Тема 3: Језичка култура

За реализацију исхода учења наставне теме *Језичка култура* предвиђено је 60 часова, што не значи да наставник и за ову тему не може кориговати оквирни број часова. У реализацији теме *Језичка култура*, у што већој мјери, користити (интегрисати) садржаје из *Књижевности*, нпр. *Причање уз проширивање приче*, али и кроз личне, ауторске,

стваралачке материјале, нпр. *Причање измишљеног догађаја*, како би ученици уочили разлику у надградњи постојећих и стварања сопствених садржаја (прича). С обзиром на то да живимо у ери информатизације друштва повећана је потреба и одговорност школе за развој културе говора код ученика. Да би се афирмисала култура говора потребно је од свакодневне комуникације са ученицима па све до сложенијих говорних облика инсистирамо на правилном изражавању. Да бисмо у томе успјели пожељно је да се садржаји језичке културе више приближе ученицима кроз различите игролике активности као што су: разговорне игре, телефонске разговоре, расправу или дебату, препричавање догађаја и доживљаја, давање приједлога, најаву наступа, вођење програма. Развој језичке културе треба његовати на свим часовима и у свим приликама, како би ученици имали прилику да у непосредној стварности примијене стечена знања. Због тога се настава граматике и правописа треба планирати и изводити као цјелина, а не као збир граматичких и правописних правила које треба репродуковати.

За провјеру усвојености исхода учења у оквиру програмских садржаја *Култура изражавања* наставник планира осам писмених/усмених вјежби, за сваку вјежбу по 3 часа (припрема, извођење вјежбе, исправка). Часове исправка писмене вјежбе користити за детаљну анализу и исправак најчешћих грешака, презентовање радова који се посебно истичу, као и оних које треба дорадити, кориговати, допунити. Приликом анализе дати прилику ученицима, оспособити и охрабрити их за самопроцјену.

За провјеру усвојености исхода учења из *Правописа* планирати по двије правописне вјежбе у току полугодишта (са по 3 часа за сваку вјежбу - припрема, писање, исправак). Програмске садржаје *Правописа* реализовати интегрисано са садржајима *Језичке културе*, односно правописна правила учити и функционално користити као јединствену цјелину са наставном темом *Језичка култура*. Заједно са ученицима израдити плакате с примјерима правописних правила у складу са програмским садржајима. У раду на садржају „Употреба великог слова у писању географских појмова“ првенствено користити географске појмове у оквиру Републике Српске, али и географске појмове из окружења. Сугерисати и навикавати ученике да користе важеће приручнике за правопис (Правопис српскога језика – ијекавско издање, Матица српска (последње издање)). Проширивање знања односи се на садржаје о употреби великог слова и писању ријечце „НЕ“ уз глаголе, док су нови садржаји писање скраћеница, „је“ и „ије“ у ријечима, те писање ријечце „НЕ“ уз именице и придјеве. Треба почети с једноставнијим примјерима, а затим вршити увјежбавање и на сложенијим. Писање ријечце „НЕ“ често ствара недоумице и несигурност код ученика, па треба планирати већи број часова за утврђивање и вјежбање.

Континуирано праћење, вредновање и оцјењивање знања и напредовања ученика заснивати на исходима учења. Праћење, вредновање и оцјењивање треба благовремено да пружи повратну информацију ученицима (непосредно након ученичке активности или у току обављања активности) о њиховом напредовању, успјешности у раду и остварењу исхода учења. Вредновањем и оцјењивањем наставник утврђује ниво постигнућа сваког појединог ученика у настави. На тај начин ученик добија информацију о обиму и квалитету

усвојеног знања, о нивоу постигнутих вјештина и способности. Све су то показатељи ефикасности наставног рада, који одређују наредне кораке у раду, односно потребне корекције које ће унаприједити наставни рад. Информација треба бити конкретна, разумљива ученику, родитељу и односити се на активности и резултате рада ученика, а никако на ученикову личност. У формулацији питања, захтјева и задатака које ученици треба да рјешавају водити рачуна да се њима захтијевају и виши нивои знања и промишљања о одређеној проблематици (анализа, синтеза, генерализација, примјена). Вредновање и оцјењивање треба да се односи на све аспекте рада и активности ученика. Поред уобичајених писмених и усмених провјера то могу бити: презентације, активност на часу, иницијатива, преданост раду, домаће задаће и слично. Приликом припремања презентација усмјерити ученика на коришћење различитих извора знања, како савремених, тако и традиционалних.

Тема 4: Филм

Планирати колективне посјете биоскопу (и позоришту, гдје је то могуће) и повезати их са програмским садржајима обрађиваним на настави у оквиру наставне теме *Филм/позориште*. Тема *Филм/позориште* не доноси посебне новине у садржајима. Оно што је ново, односи се на уочавање тока радње, главних и споредних ликова. Веома је важно утицати на развој филмске и позоришне културе, а да бисмо то постигли потребно је да бирамо квалитетне умјетничке филмове или позоришне представе.

Ученике систематски подстицати на укључивање у библиотеку, формирање одјељењске библиотеке, приређивање тематских изложби књига и сличне активности које изграђују интересовање и активан однос према књизи.

За реализацију наставе српског језика користити савремену филолошку и дидактичко-методичку литературу. На састанцима стручних актива, размјењивати искуства у раду и примјени различитих дидактичко-методичких новина. Књижевне текстове који нису у *Читанци* могуће је наћи у дигиталном облику на сајту Народне библиотеке Србије и на сајту Пројекта Растко.

*****

2. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ ЛИКОВНА КУЛТУРА

Циљ васпитно-образовног рада у настави ликовне културе је да се подстиче и развија учениково стваралачко мишљење и дјеловање у складу са демократским опредјељењем друштва и карактером овог наставног предмета. Важан аспект учења и поучавања предмета Ликовна култура је практичан рад којим ученици истражују, обликују и изражавају се, те дају идејна и конкретна рјешења проблема које препознају у својој околини. Учење и

поучавање укључује методе и технике којима се развија стваралаштво (креативност), учи продукција, развој и остварење идеја. Ученици развијају машту, увјежбавају доношење вишеструких рјешења.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм Ликовне културе за четврти разред основне школе обухвата три области: *Сликање и цртање, Компоновање и преобликовање, те Простор и односи у простору*. Редослијед којим је наведен садржај програма у оквиру одређених области и тема у наставном програму *Ликовна култура за 4. разред основне школе* није обавезујући редослијед реализације наведених области, тема и садржаја.

Приликом планирања, програмирања, припремања и реализације наставе ликовне културе потребно је омогућити развој и напредовање сваког ученика у складу са његовим индивидуалним способностима и могућностима (принцип индивидуализације у настави). У складу с тим потребно је његовати и развијати индивидуални доживљај и израз, те подстицати: ликовне компетенције ученика, а посебно компетенције које се односе на ликовно стваралаштво, креативност и оригиналност, експериментисање, истраживање и откривање у различитим начинима ликовног стваралаштва, као и савладавање различитих техника у свим ликовним подручјима, и дивергентно мишљење. Сва дјеца уживају у цртању. Оно је увијек било омиљена дјечија игра – која, као и свака друга, доста говори о потребама дјетета, његовом сензибилитету, па и страховима. Поред радости и забаве које нуди, веома је важна за интелектуални, као и социјално-емотивни развој ученика, због чега је треба подстицати, храбрити и пратити. Цртеж је и показатељ учениковог развоја и напретка. Препоручује се избјегавање шаблонских и стереотипних начина рада, јер они не омогућују претходно наведено.

Програмски садржаји представљају оквир, јер остварење дефинисаних исхода учења могуће је коришћењем и других сличних садржаја. Предложени број часова за поједине теме и области је оквирни, што значи да га је могуће кориговати, тачније извршити прерасподјелу предложеног фонда часова за поједине наставне области и/или теме како би омогућили ефикасније остваривање одређених исхода учења.

Планирање и програмирање садржаја у оквиру ликовне културе потребно је (колико је то могуће) ускладити са садржајима учења других наставних предмета, прије свега са српским језиком и природом и друштвом, вјеронауком... На примјер: Наставник ће истог дана са ученицима на часу српског језика разговарати о дескрипцији као облику казивања, те наводити елементе екстеријера и ентеријера, а доживљај потом употпунити ликовним изразом на часу ликовне културе. С друге стране, на часовима природе и друштва ће се учити о обиљежјима Републике Српске, док на часу ликовне културе треба ликовно да представи амблем Републике Српске.

РЕАЛИЗАЦИЈА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Како би се задовољио индивидуални доживљај и израз, те креативност и оригиналност, погрешно би било на часовима ликовне културе захтијевати од ученика да прецртавају (пресликавају) оно што им је показано као подстицај за рад. Оно што цртају, сликају, стварају треба да буде њихов сопствени израз, доживљај онога што су чули на часовима ликовне културе или неког другог наставног предмета (уколико је планирање тематски прожето), или пројекција личног доживљаја, лични однос према теми, односно оригинални реални или апстрактни израз. Тако нпр. када се учи о амблему Републике Српске, неоправдано је од ученика захтијевати да ученици пресликавају поменути амблем. Ученици могу да осмисле нови амблем Републике Српске на начин како га они замишљају на основу својих искустава и свега онога што су чули о начину његовог настанка.

Наставник треба водити рачуна да не даје много готових рјешења, слика, цртежа, фотографија, модела, како се код ученика не би смањила, или чак изостала, стваралачка способност.

Ученици који имају развојних тешкоћа, свој ликовни израз треба да постижу оним ликовним материјалима и техникама којима ће осјећати угодне емоције. Нпр. ученик који има слабо развијену моторику, неће радити маказама, али му се може дати задатак гдје ће умјесто резања савијати папир или лијепити ситне комадиће папира. Умјесто рада темперама, може радити дрвеним бојицама, фломастерима или воштаним бојама.

Избор ликовних материјала треба да буде разноврстан, али да се сведе на оно што је доступно ученицима и њиховим родитељима, те њиховим материјалним могућностима. Није препоручљиво да наставник често ученике и њихове родитеље обавезује да обезбјеђују разноврсне и теже доступне материјале за рад. У истом циљу наставнику се препоручује и сљедеће:

ОБЛАСТ 1: СЛИКАЊЕ И ЦРТАЊЕ

Тема 1: Замишљање

Упознати ученике са појмом илустрације. Усмјерити ученике да препознају најбитније и да то креативно представе. Подстаћи ученичку машту путем фотографије, умјетничке репродукције, музичке композиције или неког текста (бајке, басне, приче, личног догађаја или доживљаја, сна ...) на основу којих ће ученици моћи да дају маштовит приказ и своју визију неке сцене, личности или догађаја. Могући мотиви: необично биће, фантастични дворац, мој град из снова, планета из моје маште, желио бих овакву играчку и сл. Показати дјечије радове и репродукције умјетничких дјела, наглашавајући да задатак није да се илуструје на исти начин, већ да су радови и репродукције умјетничких дјела резултат маште ученика четвртог разреда.

Тема 2: Орнаменти

Објаснити појам орнамента (украс, шара). Упознати ученике са врстама орнамената. Објаснити њихову функцију. Мотивисати ученике да ликовно сами представе орнамент. За приказ орнамената могу се користити различите технике. Показати дјечије радове и репродукције умјетничких дјела. Могући мотиви: геометријски облици, биљни и животињски свијет, нацрт за змаја, тапете у мојој соби, ћилим моје баке, рам за моју слику, орнаменти од папира (пахуље, украси ...). Тродимензионалну орнаменту планирати у децембру како би се могли правити тродимензионални новогодишњи украси за јелку и учионицу.

Тема 3: Разне врсте знакова и симбола

Упознати ученике са појмом, употребом и изгледом знакова и симбола (печата, грба, логоа, личног знака ...). Упознати ученике са начином израде и стилизације. Показати примјере. Мотивисати ученике да ураде лични (групни) знак, печат, симбол, грб... Могући мотиви: лични знак, знак нашег одјељења ... (за омиљени цртани филм, школску представу, позивница за изложбу...). У групном раду неопходно је адекватно подијелити улоге и задужења, како би се цјелокупна активност од почетка до краја одвијала у складу са принципом систематичности и поступности. Ученици у одјељењу се могу подијелити у неколико група гдје би свака група радила различит (знак за групу, печат, симбол, грб...) или исти задатак (изабрати један знак или симбол). Неопходно је подстакнути сваког ученика у групи да се ликовно изражава, а не да један ученик предлаже, надгледа рад, евалуира, а да други израђују и стилизују знак или симбол. Ученици на почетку могу радити скицу, а потом да се заједнички бира најуспјешнија скица која се преноси на велики пано, гдје ученици даље раде свако на свом дијелу.

ОБЛАСТ 2: КОМПОНОВАЊЕ И ПРЕОБЛИКОВАЊЕ

Тема 1: Коришћење различитих материјала за компоновање

Ученике упознати са различитим врстама линија, ефектима кориштења различитих линија (добивање свијетлих и тамних површина). Могуће је прављење различитих облика од воћа и поврћа, а затим њихово отискивање на папир помоћу боја. Такође, могуће је отискивање помијешаних боја са једне половине папира на другу. Упознати ученике са могућностима коришћења разних материјала, могућностима дораде и преобликовања предмета. Подстицати машту и креативност код компоновања различитим материјалима. Подстицати ученике да постављају на подлогу природне и вјештачке облике. Такви облици треба да су у простору у три димензије и то незавршени, започети облици. На основу постављених облика градити нове, непредвидљиве облике као цјелине. Показати дјечије радове и репродукције умјетничких дјела. Примијењена умјетност и дизајн као подстицај за рад и слободно стварање код ученика. Показати неколико слика, предмета и видео записа за разне могућности преобликовања предмета.

Тема 2: Преобликовање материјала или предмета њиховим спајањем

Ученике упознати са појмом преобликовања. Упознати ученике са комбинованим техникама у подручју преобликовања. Подстицати да и сами користе различите материјале при компоновању. Показати дјечије радове и репродукције умјетничких дјела. Користити разне материјале природног поријекла, природних материјала, материјали из домаћинства, разне тканине..., све оно што може послужити као колаж техника. У раду комбиновати више техника рада. Могући мотиви: птица, рам за слику, музички инструменти, грађевине, дијелови намјештаја, клоун, лутке ...

ОБЛАСТ 3: ПРОСТОР И ОДНОСИ У ПРОСТОРУ

Тема 1: Перспективе и покрет у простору

Ученике упознати са врстама перспективе (линеарна, птичија, жабља, колористичка, вертикална). Објаснити ученицима ријеч композиција и објаснити им да је састављена од ликовних елемената и да чини једну цјелину. При објашњавању ликовне композиције повући паралелу са музичком композицијом. Објаснити сличности и разлике настанка и једне и друге композиције. Дати основне појмове о композицији (ликовни елементи: линија, облик, боја, површина, свјетлина...), о покрету у композицији. Примјери композиције и покрета у композицији. Садржаје учења доводити у везу са садржајима из природе и друштва у оквиру теме *Материјали и кретање*. Анализирати ликовне елементе и покрете са ученицима. Показати дјечије радове и репродукције умјетничких дјела. Ликовно представити покрет у различитим ликовним подручјима. Могући мотиви су: моја улица, поглед из авиона, посматрам небодере, дрвеће у парку, иконе, животиња у покрету, вашар...

Тема 2: Простор (повезивање разних облика у цјелину)

Упознати ученике са основним појмовима о простору (ентеријер, екстеријер, тродимензионални простор). Подстицати ученике да запажају и представљају облике у простору. Објаснити начин представљања облика у простору (перспектива). Скренути пажњу ученицима на предмете и облике које видимо (што је ближе то је веће, што је даље то је мање) и шта се дешава са њима у простору (перспективи). Показати дјечије радове и репродукције умјетничких дјела. Показати примјере унутрашњег и вањског простора, и подстицати ученике да их ликовно представе. Могући мотиви су: моје двориште, моја соба, мој сан, кућа или дворца, фигура животиње у покрету...

Наставник треба да континуирано прати рад сваког ученика у виду описних запажања, процјене, коментара, препорука, сугестија... Није неопходно да се сваки ученички рад оцјењује, али је потребно да наставник за сваки ученички рад искаже своје мишљење о томе шта је добро, а шта је то на чему још треба поради. На тај начин ученици ће пожељети да иду ка ономе што је добро, а да постепено напуштају оно што је мање добро.

Бројчану оцјену наставник уноси у одјељењску књигу, у рубрику практични рад, након одређеног периода праћења рада ученика. Оцјена не треба да буде само резултат приказаног ликовног изражавања ученика, него и резултат залагања ученика при реализацији задатка, његов однос према раду, довођење задатог задатка до краја, испуњеност постављених услова задатка, али и онога што је ученик ликовно приказао. Уколико наставник процијени да неки ученици четвртог разреда цртају као ученици првог или другог разреда, то ће бити показатељ да ученици нису довољно напредовали и да нису развили своје способности у складу са узрастом. Наставник на сваком дјечијем раду процјењује општи изглед и начин изражавања ликовним језиком и средствима, те и општу усмјереност ученичке активности.

Вредновање треба да буде организовано као самовредновање, вредновања радова од стране других ученика, вредновање од стране наставника.

*****

3. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ МАТЕМАТИКА

Циљ наставе математике у основној школи је да ученици усвоје елементарна математичка знања која су потребна за схватање појава и зависности у животу и друштву; да оспособи ученике за примјену усвојених математичких знања у рјешавању разноврсних задатака из животне праксе, за успјешно настављање математичког образовања и за самообразовање, као и да допринесе развијању менталних способности, формирању научног погледа на свијет и свестраном развоју личности ученика. Учењем математике ученици се оспособљавају за рјешавање разноврсних практичних и теоријских проблема, комуникацију математичким језиком, математичко резонавање и доношење закључака и одлука. Због лакшег планирања наставе даје се оријентациони приједлог часова по областима и темама. Приручник је само путоказ за лакше планирање часова и организацију рада, а наставник има слободу да дорађује, мијења и користи изнијете идеје како би сваки час математике био што бољи и занимљивији.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмјерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да ученици остваре исходе и да изабере одговарајуће

методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична знања и вјештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, дате исходе треба разложити на мање и на основу њих планирати активности за конкретан час. Треба имати у виду да се исходи у програму разликују, да се неки могу лакше и брже достићи, док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Исходе треба посматрати као циљеве којима се тежи и које треба остварити током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмјерити на развијање компетенција и не треба је усмјерити само ка достизању појединачних исхода. Приликом планирања наставник треба дефинисати и прихватљиве доказе, како би могао или уз помоћ којих ће утврдити, да су очекивани исходи остварени.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, да ученици самостално откривају математичке правилности и изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмјерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примјену у рјешавању разноврсних задатака.

Приликом планирања наставе, треба имати у виду да, на овом узрасту, различите игралике активности, као и употреба едукативних софтверских алата, у функцији сазнавања и учења могу бити додатна мотивација за усвајање математичких садржаја. Због тога је важно да се ученицима омогући да развијају математичко мишљење у контексту играликих активности и употребе едукативних апликација на интернету и других електронских материјала. Поред тога, игралике активности и употреба едукативних апликација и електронских материјала математичких садржаја, значајно доприносе развијању интересовања за математику и позитивног става према математици.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Избор метода и облика рада зависи од наставних садржаја које треба реализовати на часу и предвиђених исхода, али и од специфичности одређеног одјељења и индивидуалних карактеристика ученика. Редослијед навођења садржаја одређених области и тема у наставном програму *Математика за 4. разред* није обавезујући редослијед реализације наведених садржаја, осим у случајевима када су одређени садржаји у међусобној зависности тј. када се одређени садржај мора реализовати као први па тек садржај који је надградња првом садржају.

РЕАЛИЗАЦИЈА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни план и програм предвиђа реализацију наставних садржаја кроз изучавање три области. Област *Геометрија* се реализује кроз три наставне теме. У четвртном разреду наставља се упознавање геометријских фигура у равни и њихових својстава, развој

перцепције простора и просторног резоновања. Анализирају се и цртежом представљају узајамни положаји правих: паралелне праве и нормалне праве. Паралелне праве ученици цртају помоћу лењира и троугла (троугаоника) или два троугла. Упутити ученике на правилно руковање троуглом, лењиром и шестаром. Демонстрирати на табли цртање паралелних и нормалних правих. Како ученици имају потешкоћа да апстрахују простор треба користити експеримент и посматрање. Међусобне положаје тачке, праве и равни у простору представити помоћу модела уз истовремено цртање.

Дјеца на предметима прво уочавају круг, па кружницу. Прецртавају кружницу и исијецају модел круга. Пресавијају модел круга, те уочавају центар круга и интуитивно наслућују положај тачака кружнице. Демонстрирати на табли цртање круга и кружнице помоћу шестара. Кружну линију и круг цртати и помоћу канапа.

Уочавати углове на предметима. Посматрањем модела углова уочава се да угао образују двије полуправе са заједничком почетном тачком. Анализирањем већ упознатих геометријских фигура ученици уочавају различите углове. Уводе се термини тјеме и крак, као и одговарајуће ознаке везане за угао. Увођење појма правоугла започиње анализирањем односа између хоризонталних и вертикалних положаја објеката у окружењу, посматрањем правоугаоника и квадратне мреже. Прав угао ученици цртају помоћу лењира и троугла или два троугла.

Почетна настава геометрије мора бити експериментална, тј. геометријске фигуре и њихова својства упознају се практичним радом, преко разноврсних модела фигура у току посматрања, цртања, резања, пресавијања, мјерења, процјењивања, упоређивања, поклапања, итд. На тај начин ученици стичу елементарне геометријске представе, апстрахујући конкретна својства материјалних ствари. Цртају се квадрат и правоугаоник и конструише троугао када су познате дужине свих страница. Кроз игру и практичне радње упутити ученика на израчунавање обима троугла, правоугаоника, квадрата или дужине странице наведених геометријских фигура. Користити шпагу, врпце, жицу, летвице и слично (на примјер: прављење троугаоног, правоугаоног или квадратног цвјетњака).

У четвртој разреду наставља се развој појма броја, бројевног низа и поступака рачунања у оквиру бројева до 1000. У области *Природни бројеви и операције* посебну пажњу обратити на усмено и писмено сабирање и одузимање у оквиру природних бројева прве хиљаде. Множење и дијељење једноцифреним бројем се проширује на множење и дијељење у оквиру природних бројева прве хиљаде. Текстуални задаци представљају садржаје различитих вјежбања и најчешће су у непосредној вези са различитим животним ситуацијама у оквиру којих се уочавају или су примијењене одређене математичке релације и операције. Графички приказати стотине, десетице и јединице прве хиљаде. Посебну пажњу посветити одређивању мјесне вриједности цифре у броју. Инсистирати на упоређивању троцифрених бројева. Дати шематски приказ дијељења троцифреног броја једноцифреним. Посебно је важно писмено сабирање и одузимање, правилна употреба заграда и редослијед рачунских операција. Оспособити ученике за рјешавање једноставнијих текстуалних задатака са двије и три рачунске операције.

Садржаје о разломцима учити кроз игру и очигледна наставна средства. Дијелити предмете блиске дјетету. Резање картона на различите дијелове.

Римским цифрама се омогућава записивање бројева до 1000. Увођењем ових цифара ученици ће, када упознају бројеве веће од 1000, бити у стању да користе римске цифре и за записивање година.

Планирати и примјењивати адекватне савремене наставне системе, као што су: егземпларна, програмирана, проблемска, индивидуализована настава (настава различитих нивоа сложености, индивидуализована настава примјеном наставних листића) и стваралачка настава, а све са циљем усвајања трајније вриједних знања, развијања вјештина и способности ученика.

При учењу нових математичких садржаја користити визуелна наставна средства, цртеже, шеме, Power Point презентације, наставне листиће са задацима различитих нивоа сложености, програмирани и полупрограмирани материјал (штампана или е-форма), визуелне садржаје и материјале који ће бити примијењени у дигиталној форми. Ради разбијања монотоније и стереотипности, часове математике освјежити техникама за групну сарадњу и тимски рад. Омогућити рјешавање математичких задатака кроз прикладне игроlike активности. Анимирати ученике да самостално осмишљавају математичке задатке, те врше размјену задатака једни са другима. Инсистирати на провјери тачности добијеног резултата. Повремено организовати блиц испитивања (петоминутна испитивања) и на часовима усвајања нових садржаја, као један од могућих начина провјере остварености исхода учења. Могуће је, из одређене наставне области и наставне теме, организовати квиз такмичења по групама, паровима, индивидуално (по слободном избору).

Тематска цјелина *Мјерење и мјере* има за циљ да се прошире и продубе знања о мјерама раније упознатих величина (мјерење дужине и мјерење времена), те да се стекну нова знања о мјерењу масе и запремине течности. Користити очигледна средства и дати ученицима да мјере предмете из непосредног окружења (у учионици, школском дворишту, код куће), те усмјеравати ученике на правилан/адекватан избор јединица за мјерење. Вјежбати и процјену без средстава за мјерење (одока), а након извршеног мјерења, израчунавањем утврдити могућа одступања-грешке. Важно је да ученици овладају претварањем мјерних јединица из већих у мање и обрнуто. Претварање мјерних јединица треба показивати и увјежбавати на примјерима. У текстуалним задацима са мјерним јединицама настојати да у једном задатку не буде велики број разних мјерних јединица. Знања о мањим односно већим јединицама за мјерење користити при уочавању односа међу њима, те схватању практичне вриједности мјера и јединица за мјерење у свакодневном животу.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Саставни дио процеса развоја математичких знања у свим фазама наставе је праћење и вредновање степена остварености исхода, које треба да обезбиједи што поузданије сагледавање развоја и напредовања ученика. Тај процес започети иницијалном процјеном

нивоа на коме се ученик налази на почетку наставног процеса. Током наставног процеса прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у групи, контролни задаци, нивои задатака објективног типа, тестови) помажу наставнику да сагледа постигнућа (напредовање ученика или потешкоће у напредовању) ученика и степен остварености исхода. Свака активност је добра прилика за процјену напредовања и давање повратне информације, а важно је ученике оспособљавати и охрабривати да процјењују сопствени напредак у учењу. Разговор са ученицима једна је од основних активности наставника, који се јавља у континуитету, у свим фазама наставног процеса.

Примјери питања, задатака или активности

КАТЕГОРИЈА	ТИП ОСТВАРЕНОГ ИСХОДА	ПРИМЈЕРИ ПИТАЊА, ЗАДАТАКА ИЛИ АКТИВНОСТИ
ЗНАЊЕ (РЕКОГНИЦИЈА, МЕМОРИЈА)	Присјећање или препознавање информација које су ученици учили	Именуј бројеве прве хиљаде: 543, 732, 899... Израчунај количник бројева 654 и 3... Препознај геометријске фигуре...
РАЗУМИЈЕВАЊЕ	Демонстрирање разумијевања материје за учење, трансформисање, реорганизација или интерпретација	Упореди бројеве прве хиљаде користећи знак $>$, $<$, или $=$ ... Производ бројева 125 и 5 умањи за број 321... Нацртај оштар, прав и туп угао...
ПРИМЈЕНА	Употреба информација у рјешавању проблема	Израчунај дјеленик ако је количник најмањи број четврте десетице, а дјелилац број 10... Нацртајте један прав, оштар и туп угао, па у њиховим областима нацртајте по једну полуправу, а ван њихових области по једну тачку и обиљежите их... Нацртај кружницу k_1 с центром у тачки O , чији је полупречник 2cm..
АНАЛИЗА	Критичко мишљење, идентификовање разлога мотива, извођење закључака, анализирање закључака	Разлика два броја је 124. Колики је умањеник ако је умањилац једнак количнику бројева 456 и 8? Нацртајте два угла са заједничким тјемом, па одговорите: Шта све ови углови имају заједничко? Нацртај круг k_2 с центром у тачки T , пречника 6 cm. Плавом бојицом уцртај

		пречник круга, а црвеном означи полупречник...
СИНТЕЗА	Дивергентно, оригинално мишљење, оригиналан план, приједлог	Из скупа бројеве четврте стотине одреди све бројеве који су дјелјиви са бројем 6... На тезги се налази 248 kg воћа распоређеног у четири корпе. У првој корпи има укупно 98 kg воћа. По колико килограма воћа је распоређено у осталим корпама? Нацртај дуж $BC = 3 \text{ cm}$, затим кружницу с центром у тачки B чији је полупречник једнак датој дужи и кружницу с центром у тачки C и полупречником $r = 2 \text{ cm}$ ...
ЕВАЛУАЦИЈА	Процјењивање вриједности идеја, изношење идеја	Ана је на љетовање понијела 936 КМ. Првог дана је потрошила половину новца. Помози јој да равномјерно распореди остатак новца на наредних 6 дана. Колико ће новца трошити дневно? Кројач је од материјала дужине 784 dm одрезао 146 dm за панталоне, два пута више за сако и за кошуљу два пута мање него за сако. Колико је материјала остало кројачу?

*****

4. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ ПРИРОДА И ДРУШТВО

Концепција наставног предмета Природа и друштво замишљена је тако да поред усвајања програмских садржаја утиче и на подстицање развојних потенцијала дјетета што се очитује у јасно дефинисаним циљевима и исходима учења.

Наставни предмет Природа и друштво, у 4. разреду, уводи ученика у нова подручја живота и рада људи, прије свега кад је ријеч о завичају и Републици Српској, те наставља

с темама из претходног разреда. Ослања се на радозналост дјеце за новим сазнањима, а оно што су ученици научили у претходним разредима, представља основу за даљи рад. На овом узрасту ученици су спремни за виши ниво самосталности у раду, а учење које се остварује на овај начин, подстиче развој креативности и критичког мишљења код ученика и доприноси трајности стеченог знања.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Исходи учења и програмски садржаји наставног предмета *Природа и друштво за 4. разред основне школе* дефинисани су и распоређени у оквиру четири наставне области: *Оријентација у простору и Република Српска, Природни ресурси и дјелатност људи, Жива и нежива природа, Комуникација и медији*. Редослијед навођења садржаја одређених области и тема у наставном програму *Природе и друштва* није обавезујући редослијед реализације наведених садржаја, осим у случајевима када су одређени садржаји у међусобној зависности, тј. када се одређени садржај мора реализовати као први, па тек садржај који се на њега надограђује.

Програм наставног предмета *Природа и друштво за 4. разред* усмјерен је на исходе учења, што омогућава наставнику већи степен слободе при избору и креирању садржаја, те међусобно интегрисање садржаја појединих наставних тема и области, током реализације. Полазећи од исхода, сваки наставник ће планирати свој глобални план рада, водећи рачуна и о садржајима осталих наставних предмета, гдје постоји могућност повезивања и корелације, односно њиховог интегрисања. Тако ће се постићи већа трајност усвојених знања и способности.

Приликом креирања оперативних (мјесечних/седмичних) планова и програма рада, наставник врши операционализацију дефинисаних исхода учења, водећи рачуна да се одређени исходи могу остварити уз примјену различитих садржаја, лакше и/или теже, за краћи и/или дужи временски период. Брзина и степен остварења исхода учења ће зависити од индивидуалних способности и могућности ученика, материјално-техничке опремљености школа, од начина осмишљавања и реализације наставе, учења и поучавања. Наставник има слободу да, предложени фонд часова за реализацију садржаја програма и остварење исхода учења, коригује у складу са потребама, предзнањима и искуствима ученика, али и у зависности од начина реализације, примијењених модела учења, облика, метода и техника рада, те у складу с условима и могућностима школе. На састанцима стручних актива, посебно на почетку школске године, наставници треба да анализирају своја искуства из претходног периода, те да изврше глобално планирање, на начин који најбоље одговара сваком одјељењу.

РЕАЛИЗАЦИЈА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

За реализацију наставних садржаја предвиђена су 72 часа годишње, односно 2 часа седмично. Знања која ученици стичу треба да буду у функцији формирања одговорног односа према природи, према другим људима и према себи. Задатак учитеља јесте да утиче на формирање става да је човјек дио природе и да у складу с тим треба и да се понаша. У наставном процесу треба пружити прилику ученицима да кроз различите активности покажу да усвојена знања могу практично примијенити. Наставне активности треба заснивати на: посматрању које ће утицати на развој пажње, мишљења и закључивања, стваралачким активностима ученика, пројектној настави, проблемској и истраживачкој настави, дебати, рефератима и другим начинима активирања ученика. Осим активности у оквиру редовне наставе, реализацију програмских садржаја остваривати и кроз: излете, шетње, организоване посјете, осмишљене часове у природи (учионица у природи), наставу/школу у природи, учешће у одговарајућим акцијама и остале облике амбијенталног учења/наставе. Приликом реализације одређених програмских садржаја повезивати се са друштвеном средином, посебно укључивањем родитеља ученика у наставни процес, када је то могуће и када то доприноси ефикаснијој и квалитетнијој реализацији наставног процеса.

Ученицима треба омогућити да самостално истражују, прате, експериментишу, сакупљају, стварају, долазе до нових сазнања како би подстакли критичко мишљење и развили активан однос према заштити и чувању околине. Користити што више очигледних наставних средстава (слике, фотографије, илустрације, разгледнице, географске карте и нијеме карте) како би се ученици упознали са различитим појмовима и промјенама у друштву. Путем разноврсних огледа омогућити ученицима разумијевање природних појава и међусобну условљеност и повезаност живе и неживе природе (Слике 13, 14, 15, 16). Подстицати ученичке активности на изради тематских паноа у учионици и формирању одјељењских албума, збирки са узорцима из природног и друштвеног окружења.

Наставна област *Оријентација у простору и Република Српска* представља наставак изучавања садржаја које је започето у 3. разреду. Проучава се кроз двије наставне теме – *Оријентација у простору и картографска писменост* и *Завичај и Република Српска*.

Наставна тема *Оријентација у простору и картографска писменост* једним дијелом се наслања на знања стечена у претходним разредима, а другим дијелом уводи ученике у сложен систем географских појмова. Ученици већ знају главне стране свијета, те да се оријентишу помоћу Сунца и компаса, а сада та знања проширују. Кад год је могуће, активности везане за оријентацију треба изводити на отвореном, уз коришћења компаса.

Знања о појмовима оријентације у простору, са аспекта сналажења у простору и одређивања положаја у односу на друге објекте, проширује се увођењем појмова споредних страна свијета као и оријентације према објектима и појавама у природи као што су: маховина, годови на дрвету, мравињак, вјерски објекти и сл. У овом контексту са ученицима треба наставити са продубљивањем практичне примјене знања о оријентацији у околини (одређивање положаја објеката у односу на положај дјетета, али и одређивање положаја објеката у односу на положај других објеката), а касније и на географској карти (оријентација на географској карти и одређивање положаја важних објеката и површина као

што су планине, ријеке, насеља, саобраћајнице, привредни објекти и сл). За ученике су посебно интересантни квизови, који ову тему чине забавном и привлачном или активности „тражења скривених предмета“ на основу упута и знања о оријентацији.

Географска карта је важан извор информација, али је за њено правилно „читање“ потребно картографско описмењавање ученика, што је посебан изазов, како за наставнике тако и за ученике. Ученике треба наводити на интензиван приступ коришћењу географске карте. То подразумијева да географска карта служи као извор информација које ученик може рационално користити у проучавању одређеног простора, а то може само уколико савлада основне елементе тумачења („читања“) карте. Како би ученици лакше схватили појам географске карте и разумјели информације приказане на њој, потребно их је упознати са:

- односом величине простора на карти у односу на величину простора у природи (размјер);
- перспективом простора из које су приказани објекти на карти;
- значењем боја и симбола који се користе на географској карти за приказивање реалних објеката и површина;
- правилном оријентацијом на географској карти.

Разумијевању односа величина и перспективе простора претходи израда скице и плана непосредног окружења, док се за уочавање представљања површина различитим бојама, може извршити корелација са моделом рељефа. Зависно од средине у којој се школа налази, организовати обилазак објеката у окружењу, који ће ученицима олакшати израду скице и плана насеља.

Одређивање страна свијета на географској карти не треба свести само на одређивање положаја географских објеката (на пример, низије су на сјеверу Републике Српске), него их подстицати да разумију да одређивање стране свијета зависи од положаја са ког посматрамо неки географски објекат. На примјер, Зворник је јужно од Бијељине, али је сјеверно од Требиња. Не треба давати задатке који се односе на пуко показивање неког географског објекта при чему ученици само изађу пред карту и покажу задати објекат, него их подстицати да уз вербално образложење одреде положај тог објекта на географској карти уз употребу одговарајућих термина (сјеверно, а не горе; јужно, а не доље; итд.). На примјер, „Равнице се простиру на сјеверу, на југу је излаз на море...“ и сл. Поред игара у виду квиза или препознавања картографских знакова у којима развијају такмичарски дух, за ученике су погодни и задаци у којима треба да препознају замишљено мјесто на географској карти. За почетак, наставник може да води игру, тако што ће да одреди почетни положај на карти, на примјер град у коме се налази школа. Затим наставник замисли неки географски објекат који је приказан на карти (бања, рудник, насеље...), али не говори ученицима који је то објекат, него они сами треба да га открију. Наставник помаже ученицима тако што их усмјерава на прави пут постепеним откривањем важних чињеница које се могу лако препознати правилним читањем географске карте. На примјер, „...замислио/ла сам бању. Она се налази

јужно од нашег полазишта. Смјештена је у близини великог града који лежи на ријеци...“,
итд.

У претходној теми ученици су се упознали с картографским знацима и бојама. То је важно, јер изучавање теме *Завичај и Република Српска* врши се уз стално коришћење географске карте (ученици би требало да имају своје, мање, географске карте) на којој ће уочавати границе и положај Републике Српске.

Ученици се упознају са главним административним центром и већим градовима Републике Српске. Тема *Завичај и Република Српска* уводи ученике у појам завичаја, али и простора Републике Српске као једног од ентитета Босне и Херцеговине. Зависно од мјеста гдје се налази школа, ученици треба да одреде и препознају свој завичај на географској карти. Ова тема може се учинити занимљивијом, израдом ученичких презентација о градовима, а посебно ако су у њима боравили. У том случају могу показати и фотографије које ће употпунити слику градова о којима говоре. У припреми презентација треба подстаћи ученике да трагају за подацима и занимљивостима о појединим градовима које су мање познате, да помену значајне умјетнике, грађевине, легенде, ако постоје. Могућа је корелација с ликовном културом.

Погодни задаци су они који омогућавају ученицима да, посматрајући географску карту и уз кориштење легенде која је саставни дио карте, испричају нешто о одређеном простору. На примјер, о Зворнику ученици могу да кажу да је то „...већи град који се налази на лијевој обали ријеке Дрине, на граници према Републици Србији. Лежи на источним обронцима планине Мајевице. Друмским путем је повезан са Бијељином, најближим великим градом, који се налази сјеверно од Зворника. На Зворничком језеру изграђена је хидроцентрала...“.

С неким од обиљежја Републике Српске ученици су се већ упознали у 3. разреду (химна - посебно нагласити да се по завршетку химне не аплаудира, а да се током извођења химне стоји мирно као израз поштовања), а сада ће та знања употпунити (застава и амблем). Ученици могу цртати амблем и заставу Републике Српске, а могу осмислити и направити честитке поводом Дана Републике и направити изложбу истих. Значајни датуми могу се написати у већем формату и чинити стални дио изложбене поставке у учионици.

Становништво се проучава кроз идентификовање народа и националних мањина који живе на простору Републике Српске као и његовање обичаја и традиције свог, али и других народа који у њој живе. О томе се могу организовати такмичарске игре (квизови, асоцијације, укрштенице, корак по корак) или правити панои и тематске изложбе које се током године могу допуњавати различитим предметима, фотографијама, исјечцима из новина и другим материјалом који ће бити у складу са традицијом и обичајима народа и националних мањина у Републици Српској. Пожељно је организовати посјету музеју и погледати етно-изложбу, а ако је могуће у сарадњи са музејом или културно - умјетничким друштвом организовати радионице: плетења, веза (Слике 1 и 2), ткања, израде грнчарских

производа, израде употребних предмета са орнаментима (обилеживач за књиге, сталак за оловке и сл.). Могућа је корелација и са факултативном наставом Домаћинства.

Слика 1

Слика 2

Очување традиције кроз рад секција

Слика 3

Слика 4

Посјете позоришту као начин чувања традиције, сусрета прошлости и садашњости

Васпитни аспект саставни је дио наставног рада, а ова тема пружа пуно простора у том смислу. С обзиром на то да се учи о становништву, о народима и националним мањинама које живе на простору Републике Српске, њиховој традицији (Слике 3 и 4) и обичајима, важно је истицати различитост као богатство и прилику да се развија толеранција и позитиван став према свим људима, без обзира на њихову вјеру, нацију, пол или било коју другу припадност.

Проучавање *Рељефа*, те *Текућих и стајаћих вода* на поменутом простору треба заснивати на уочавању њиховог положаја на географској карти. Ученике не треба оптерећивати сувишном фактографијом, него их подстицати да на географској карти одреде положај најпознатијих ниских, средње високих и високих планина, природних и вјештачких језера као и да прате ток ријека од извора према ушћу.

У обради нових садржаја ослонити се на раније усвојене основне појмове (облици рељефа, извор, врело, ријечно корито, ушће, лијева и десна обала). Посматрати ток ријека, смјер у коме теку, у зависности од рељефа. При одређивању правца и смјера тока ријека, користити термине везане за оријентацију (сјевер-југ, исток-запад, и сл.).

Општи циљ области *Природни ресурси и дјелатност људи* је разумијевање узрочно-последичних веза између природних богатстава и друштвених процеса (објаснити појмове ресурс и природна богатства). На почету теме *Природни ресурси* ученици се упознају с појмовима везаним за временске прилике: вријеме, вјетар, падавине, елементарна непогода, клима, временска прогноза, метеоролошка станица.

Уколико постоји могућност за организовање посјете метеоролошкој станици, то свакако треба урадити. На лицу мјеста, ученици би се упознали шта се мјери и на који начин, који инструменти се користе, како се биљеже мјерења и како информације стижу до становништва (прије одласка дати задатак ученицима да припреме питања). Ученици треба да схвате важност мјерења за свакодневни живот човјека (планирање радова на њиви и пољу, путовања и сл.).

У одјељењу се може поставити дигитални термометар, чији је један дио с вањске стране и показује вањску температуру, а редари могу бити задужени за вођење евиденције о мјерењу. Врло једноставно, може се извести и мјерење температуре воде у учионици, а сваки ученик, након тога требало би да покаже практично знање и да очита вриједности температуре воде на термометру. Уколико је у близини школе поток или ријека, може се организовати мјерење температуре воде у одређеним временским интервалима и уочавати у којој мјери се мијења температура воде у зависности од годишњег доба. Разговарати о томе како температура воде утиче на живот у води. Повезивати значај мјерења с могућностима предвиђања елементарних непогода и ослањати се на непосредна искуства дјецe.

Кориштењем знакова за обиљежавање временских појава и читавањем вриједности температуре воде и ваздуха помоћу термометра, ученици могу да воде календар природе. Календар природе посебна је врста наставног средства у који се, на основу праћења, биљеже временске прилике и промјене. Оне условљавају промјене на биљкама и животињама, у различитим годишњим добима, те утичу на дјелатност људи. Поред поменутих симбола за

живописан и фигуративан приказ фенолошких појава у календарима природе могу се користити природна и вјештачка визуелна средства, пјесме, кратки текстови, загонетке, пословице итд. Изради календара природе треба приступити са посебном пажњом, јер он ученицима омогућава да:

- развију естетска осјећања и љубав према природи;
- уоче и разумију условљеност и повезаност природних појава, односа и процеса у природи и друштву;
- схвате вриједност и улогу људског рада у мијењању природе и друштвених односа.

Током изучавања садржаја о природним богатствима Републике Српске, треба користити географску карту, гдје ће ученици уочавати картографске знаке које се односе на руднике, минералне изворе, бање.

Као посебну вриједност, ученици треба да упознају националне паркове, посебна подручја природе заштићена од људских утицаја. Ученицима се могу презентовати видео-материјали и фотографије како би се упознали с природним љепотама у свом окружењу. Ако могућности дозвољавају организовати посјете рудницима (површински коп), изворима термоминералне воде, љечилишта и друго.

Обрада садржаја везаних за тему *Дјелатност људи* ставља учитеља пред посебан изазов, јер се ради о појмовима који су за дијете апстрактни, а то су привреда и гране привреде. Зато не треба инсистирати на дефинисању појмова, него садржаје повезати с темом о природним богатствима.

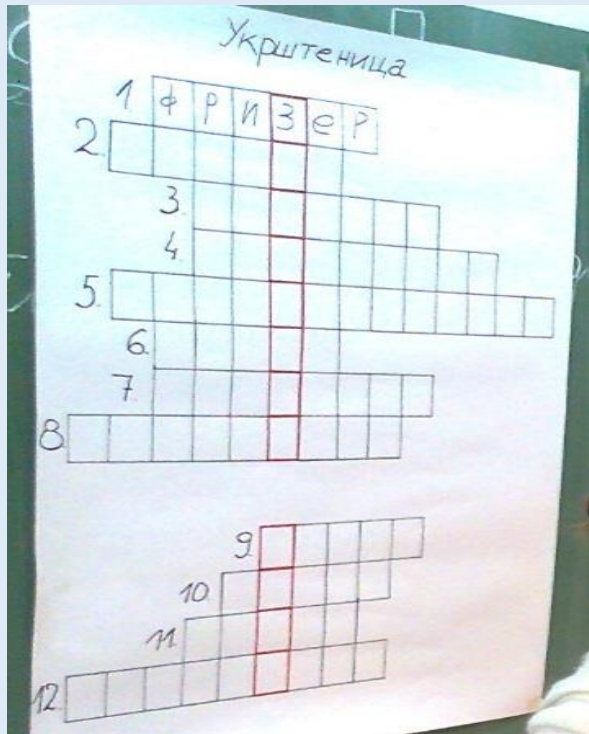
Пожељно је ученике ослободити сувишне фактографије и пажњу усмјерити на уочавање међусобне условљености и повезаности грана привреде, са посебним освртом на повезаност различитих занимања и дјелатност људи са потребама људи у крају у којем живе. Проучаване појмове треба смјестити у територијални оквир Републике Српске уз коришћење географске, али и нијеме карте.

Да би успјешније савладали садржаје ове теме, треба се ослонити на искуствена знања дјецe, оно што могу да виде у непосредном окружењу, путујући, током посјета, излета и сл. Зависно од регије у којој је школа, ученицима ће поједини садржаји бити ближи и разумљивији (нпр. ако живе окружени равницом, или у воћарском, или виноградарском крају, ...), па то треба узети у обзир и више пажње посветити мање познатим појмовима, као и то да ли дјецa живе у сеоским, односно градским подручјима.

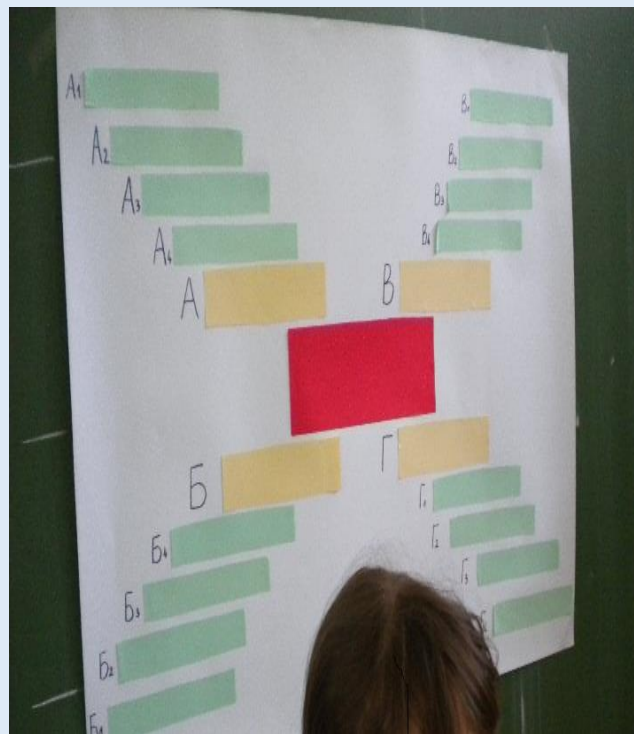
У току савладавања појединачних садржаја у оквиру тема *Природна богаатства и Дјелатности људи* ученици као домаћи задатак (у пару или групи) могу да прикупе слике или занимљивости о природним љепотама, националним парковима, гранама привреде. Занимљива је и израда колекције логотипа-симбола којима се означавају предузећа и фабрике. Сакупљени материјал се може увезати у књигу чији је аутор цијело одјељење, а наслов заједнички одређују (нпр. „Књига утисака“). Поред тога могу се припремити

тематске изложбе домаћих производа или сувенира из различитих крајева Републике Српске.

Учење може бити забавно, ако се часови утврђивања и понављања садржаја организују кроз примјену „укрштенице“, такмичарске квизове или игре асоцијација (Слика 5, 6).

Слика 5

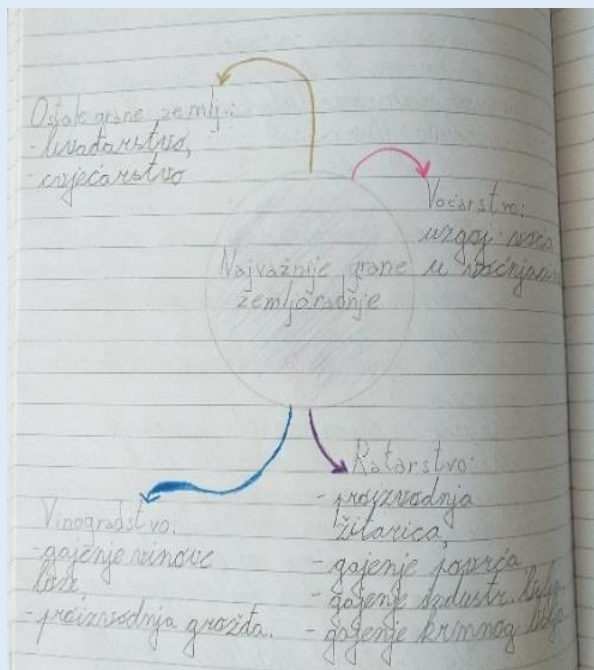
Слика 6

Укрштеница и игра асоцијације за утврђивање и понављање садржаја

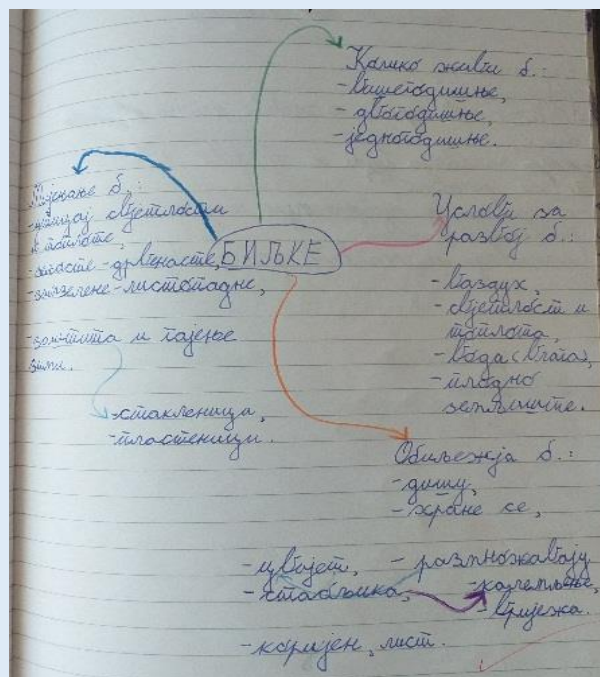
Да би стекли знања о занатима, знајући да је занатских радњи све мање, може се организовати посјета некој занатској радионици или позвати у школу госте који ће презентовати своје умијеће занатског рада. Афирмисати значај занатског рада и потребу да се сачува од заборава. Коришћење старих фотографија или краћих видео-пројекција, разговори са старијима, разни истраживачки задаци (прикупљање слика, фотографија, занимљивих прича о занатима које постоје у сваком крају) употпуниће слику коју ће ученици стећи и пробудити нека нова интересовања.

Током изучавања ове теме треба полазити од онога што се налази у ученичком окружењу (фабрике, занатске радионице, фарме, рибњаци, плодне равнице, путеви, пруге, ...), а затим и у ширем завичају и Републици Српској.

Приликом обраде нових садржаја могу се користити различити начини биљежења у свеске (Слике 7 и 8), као што су мапе ума, „олује идеја“ (ученици наводе све што знају о садржајима који се обрађују), забиљешке о оном што је кључно у садржају.

Слика 7

Слика 8

Примјер „мапе ума“ и обрада новог градива

Тема **Жива и нежива природа** има за циљ да се ученици оспособе за самосталан рад и учење приликом проналажења информација о појавама и процесима у природи и друштву, као што су кретање тијела, извори свјетлости, промјене материјала, проводљивост, сличност и разлике међу материјалима.

Обрада садржаја који се односи на **Биљке и животиње** предвиђена је са 6 часова и надовезују се на претходно стечана знања и искуства ученика. Ученици су сада у могућности да самостално изводе закључке на основу претходног знања и искустава о биљкама и животињама, па приликом обраде ових садржаја могу се практиковати реферати или презентације (Слике 9 и 10). Такође, могућа је корелација са српским језиком и садржајем културе изражавања (описивање бића), обрадом књижевних дјела „Бајка о белом коњу“, Стеван Раичковић, „Јежева љубав“, Вид Вукелић, „Врапчић“, Максим Горки, „Прича о раку кројачу“, Десанка Максимовић, музичком културом, „Плива патка преко Саве“, „Иде мали патак“, Г. Тартаља, „У гостима“, Д. Максимовић, „На ливади“, М. Милојевић, „Рибарчета сан“ (Б. Радичевић – М. Протић), „Карневал животиња“, „Бумбаров лет“ и друге.

Слика 9

Слика 10

Обрада теме биљке и ученичке презентације

Потребно је пажљиво креирати активности, тако да увођење нових појмова (обилежја живих бића-исхрана, дисање, размножавање, раст и развој; мијењање биљке током године; услови за раст и развој биљака и животиња), подстиче ученике да унаприједи постојећа знања успостављајући нове везе међу појмовима. Посебну пажњу посветити уочавању разлике између дисања и стварања хране код биљака, тако да се јасно уочи размјена гасова у овим процесима. Кроз практичне активности са ученицима треба обрадити различите начине размножавања код биљака (из цвијета и сјемена, помоћу коријена, стабљике и листа), како би знања која стичу била примјењива у свакодневном животу. Истраживачке активности су пожељне и приликом проучавања услова потребних за живот биљака кроз који се може јасно уочити утицај неживе природе на живот живих бића. Праћење раста и развоја биљке у учионици, дворишту, повртњаку, пластенику и сл. пружа могућност да се, кроз дугорочне огледе, уоче промјене на биљкама у различитим годишњим добима, као и различите дужине животних циклуса биљака (једногодишње, двогодишње, вишегодишње). То је прилика да се знања и искуства о живом свијету стичу током цијеле године. Када су животиње у питању, због хуманих разлога, практичне истраживачке активности треба заснивати на посматрању (непосредном или посредном), поређењу и класификацији. Након искуственог учења, понављање и утврђивање садржаја може се остварити кроз усмено, писмено или практично провјеравање, али и низом играликих активности као што су квизови, ребуси, асоцијације, укрштенице, загонетке и сл.

Тема **Материјали и кретање** усмјерена је на развијање научног погледа на свијет код ученика млађег школског узраста. Због тога је неопходно да се садржаји реализују кроз истраживачки приступ заснован на једноставним огледима уз надзор наставника. У претходном разреду ученици су се упознали с особинама воде, ваздуха, земљишта, са сунчевом свјетлошћу и топлотом, с материјалима и њиховом подјелом, намјеном, дјеловањем топлоте на материјале, електричном енергијом, кретањем тијела и брзином.

Кретање треба првенствено феноменолошки обрадити (поред спознаје карактеристика кретања треба уочити узроке и посљедице који их условљавају), а затим повезати са њиховом функционалном примјенљивошћу у свакодневном животу. Да би се неко тијело кретало, мора се прво покренути. Кретање тијела треба посматрати кроз мијењање положаја неког тијела у односу на друго тијело. На примјер, ако мачка обилази око дјетета, онда кажемо да се она креће у односу на дијете. Ако мачка заспи дјетету у рукама, онда кажемо да она мирује у односу на дијете. Кад се дијете, са мачком у наручју покрене и прође поред клупе, онда кажемо да се дијете креће у односу на клупу, али се и мачка с њим креће у односу на клупу. Кроз уочавање тијела која се крећу (аутомобил, лопта, играчка...) закључује се да се тијела могу покренути на различите начине (мотор, вјетар, дијете гурне лопту...) као и да од јачине покретача зависи и брзина кретања. У ту сврху са ученицима се може организовати игра гурања лопте на школском игралишту и уочавања која лопта је даље отишла и шта је узрок томе. Треба поменути и облике кретања који су настали као посљедица Земљине теже (падање, клизање, котрљање наниже). Брзина кретања тијела зависи од тога шта га покреће (јачина покретача), али и од облика (рогљаста и обла тијела) и величине тијела, подлоге по којој се креће (глатке, храпаве) и отпора (кретање кроз воду, снијег, ваздух) при кретању. У уочавању условљености брзине кретања по различитим подлогама пожељно је искористити искуства ученика које се односи на вожњу аутића, бицикла или ролшуа (ролера). Најпогоднији модели рада за реализацију ових садржаја јесу: учење открићем, проблемско учење, извођење огледа, истраживање, посматрање, праћење, процјењивање, описивање и разни облици биљежења запажања и закључака. Такав приступ подстиче радозналости и интелектуалне активности ученика.

СТИЦАЊЕ ЗНАЊА О **КРЕТАЊУ ТИЈЕЛА** треба поткријепити различитим облицима кретања у природи, као што су да: птице лете, људи ходају, трче, рибе пливају, жабе скачу... Путања кретања може се представити стрелицама, па ученици закључују да је стрелица равна или крива, а сходно томе да кретање може бити праволинијско и криволинијско. Да би се увјерили да су ученици разумјели објашњења, поставићемо неколико питања о томе како се креће кишна кап или лист када дува вјетар, како се креће возић у забавном парку или како пада лопта или да наведу примјере кружног кретања као посебног облика криволинијског кретања (кружне стазе за аутомобиле или моторе, кружне вртешке у забавним парковима, кретање казаљке сата, кружно кретање шестара).

Експерименти (Слике 11 и 12) су за ученике увијек привлачни, па их треба искористити за објашњење кретања и отпора који се јавља при кретању. Један од примјера може бити да два или више ученика у истом тренутку испусте из руке различите предмете (папир, оловку, перницу), те да се забиљеже којим редом су дотакли подлогу. Разговарати о томе и заједнички извести закључак да на брзину падања утиче облик предмета. Други примјер може се извести с двије лоптице, од којих је једна гумена, а друга исте величине, направљена од сабијене алуминијске фолије. Гурнемо их у истом тренутку с подлоге. Поступак се може поновити и више пута, ако је потребно. Лоптице су у исто вријеме дотакле подлогу. Овим потврђујемо изведени закључак да на брзину падања неког тијела утиче облик, а да брзина падања не зависи од његове масе.

Једноставни експерименти могу се извести и с кретањем тијела кроз воду, који су примјерени условима у учионици.

Кретање тијела треба повезати с настанком звука. Навести што више примјера настанка звука у свакодневном животу, на путу од куће до школе. Неки од примјера су: кретање ваздуха (хучи), звук који производе зрикавци трљањем ножице о крила, звук комарца, планинске ријеке, звук коња док галопира). Човјек често сам производи звукове тако што прави музичке инструменте (гитара, бубањ, звечке, трубе, виолине...), пиштаљке, превозна средства, разне апарате и уређаје. Ученици треба да уоче да звук на гитари, бубњу, звечкама и сл. настаје тек када их покренемо. На примјер: када на гитари покренемо жицу, она затрепери и ствара звук; када палицом ударимо затегнуту кожу на бубњу, она затрепери и ствара звук; када затресемо звечку, куглице у њој се покрећу и стварају звук; дувачки инструменти имају дио који затрепери када ваздух пролази кроз њега итд. Закључити да и наш глас настаје када ваздух који дишемо покрене гласне жице које се налазе у нашем грлу. Ученици могу да направе „телефон“ помоћу пластичних чаша и канапа (2 - 3 метра) који треба провући кроз чаше и везати у чвор да се не извуче. Затим затегнути канап. Ако прислони чашу на уво, ученик на једном крају може да чује шта његов саговорник на другом крају „телефона“ има да каже.

Садржаје повезати са музичком културом и звучним записима појава и звукова (пљусак, грмљавина, вјетар). Извести закључак да звук производе тијела која трепере или производе вибрације, да се звук шири у свим правцима, те да звук који је сувише јак (бука) не прија човјеку, а може бити и опасан по здравље. Ученицима се може показати да, поред непријатног, звук може бити и врло пријатан, тако што ће наставник прозвати неке ученике који лијепо пјевају да, својом пјесмом, развеселе одјељење.

О изворима свјетлости ученици су се већ упознали у претходним разредима, а сада се та знања употпуњују. Уочити изворе свјетлости у учионици током различитих дијелова дана. Показати изворе свјетлости који су се некад користили (свијеће, уљне лампе, фењере). Појаву сјенке објаснити у школском дворишту, прије подне, у подне и послије подне (уколико се ученици у тим дијеловима дана налазе у школи). Уочити да су сјенке дрвета или неког другог предмета, различитог облика и величине и правца у различито доба дана. У ту сврху, може се израђивати сунчани сат у школском дворишту. На осунчаном мјесту у школском дворишту, штап висине око 1,5 метара, треба забости у земљу, а затим, сваког пуног сата обиљежити његову сјену. Сати се могу обиљежавати каменчићима или неким другим предметима. На једноставан начин може се објаснити сјенка употребом батеријске лампе. Организовати игре сјенки уз помоћ руку (сјенке животиња на зиду). Упоређивати величине сјенки када се предмет удаљава или приближава извору свјетлости.

Материјали, њихове особине и начин постанка, представљају везу између живе (материјали биљног и животињског поријекла) и неживе (материјали који потичу из земљишта) природе и дјеловања људи (прерада материјала). Током обраде садржаја о **материјалима** треба имати на уму да ученик има доста предзнања која је стекао у претходним разредима. Сада, на очигледним примјерима, уз истраживачки рад, откривају својства различитих материјала (тканина, дрво, кожа, пластика, гума, метал и сл.). Уочити

да особине материјала често одређују и њихову употребу. На примјер, стакло се користи за прозоре, јер има важну особину да је провидно па омогућава свјетлости да несметано улази у просторију, али треба бити опрезан, јер је стакло ломљиво. Гума не пропушта влагу, па се користи за израду чизама намијењених за кишу или снијег.

Слика 11

Слика 12

Експерименти у учионици

Кроз игру „Тајанствени материјал“, ученици могу препознавати материјале од којих су направљени предмети из окружења. За ову сврху треба одабрати предмете што различитијег састава (стакло, метал, пластика, дрво, гума и друго). Наставник може да започне игру тако што ће замислити један материјал, а ученици покушавају да открију о ком је материјалу ријеч тако што ће питањима сазнавати особине материјала (да ли је провидан, тврд, запаљив и сл.). Одговори наставника могу бити само „да“ или „не“. Вођење игре и замишљање новог материјала преузима ученик који први одгонетне тајанствени материјал. Игра се може организовати и у групи или пару.

Разликовање повратних и неповратних особина материјала могу бити занимљиви ученицима ако у њиховом откривању активно учествују. Повратне особине се одликују могућношћу да материјал након топлотног или механичког утицаја задржава исте особине, иако привремено мијења облик. Топљење и очвршћавање се може уочити на примјеру воска, маргарина, чоколаде или агрегатних стања воде, истезање на примјеру опруге или гумице за косу, савијање на примјеру гумене цијеви, ширење и скупљање на примјеру загријавања и хлађења ваздуха у балону или гужвања и ширења тканине или кесе, испаравање и кондензовање на примјеру кружења воде у природи и сл. Истраживачки задатак за ученике може бити да утврде који материјали се могу вратити након промјене (истезања, савијања, гријања) у почетно стање, а који материјали се трајно промијене (губе трајно неке особине, својства). Једноставна и практична вјежба може се извести с гумицом за брисање. Ученици треба да узму гумицу за брисање, да је савију највише што могу и затим пусте. Посматрају

шта се десило? Да ли се мијења материјал при савијању? Да ли настаје нови материјал? Да ли је промјена повратна или неповратна? Слично се може урадити и са спужвом за брисање. Неповратне особина материјала карактерише настајање нових материјала са другачијим особинама. Сагоријевање, као неповратна особина, може се посматрати на сагоријевању дрвета, претварања у пепео и немогућности поновног повратка у првобитно стање, а рђа на примјеру металних предмета који су корозирали. Тако се ученици наводе на закључак да промјене које настају на материјалима могу бити повратне (савијање, ширење, скупљање) или неповратне (труљење, рђање или нпр. зрна кукуруза на високој температури постају кокице, печењем јаје добија нови облик, боју, укус, итд.).

О агрегатним стањима материјала учити користећи принцип очигледности. Показати неколико чврстих материјала (клуба, камен, табла), течних (вода, уље, млијеко) гасовитих материјала (ваздух у балону, вода која испарава при кључању). Показати коцку леда која се на собној температури топи, претвара у воду, а затим загријавањем испарава.

Слика 13

Слика 14

Активно учење

Слика 15

Слика 16

Мијешање различитих састојака и настанак нових – родитељ гост у одјељењу, рад у групама

Област **Комуникација и медији**, на различите начине, присутна је од поласка ученика у школу. У оквиру часова ВРОЗ-а, као и српског језика, те ликовне културе (визуелна комуникација) ученици уче о значају комуникације. Кроз тему **Комуникација** пажња се усмјерава на важност комуникације међу људима и њен значај у рјешавању животних питања. Без комуникације људи не би могли разумјети једни друге, не би могли сарађивати и помагати једни другима. Сада тај појам добија на ширини, па се говори о вербалној (усмена и писана) и невербалној (гестовна, тј. поруке засноване на покретима тијела), директној (непосредна или „лицем у лице“) и индиректној, посредној (када пошиљалац и прималац имају посредника као на примјер друга особа, штампа, радио, ТВ), насилној (непожељан начин изражавања) и ненасилној комуникацији, те подизања свијести о потенцијалним опасностима при коришћењу интернета.

Корелација се може остварити с већ наведеним предметима, користећи примјере у којима се показује како комуникација може бити продуктивна, али и примјере како лоша комуникација, неразумијевање, нетолеранција, неуважавање, може довести до различитих проблема. Савладавање садржаја о комуникацији треба заснивати на активностима као што су:

- игре улога;
- писање порука, честитки, писама и разгледница;
- комуникација помоћу знакова;
- „глуви телефони“;
- пантомима;
- осмишљавање симбола одјељења;
- рјешавање конфликтних ситуација (примјери из окружења и приједлози рјешења сукоба), проналажење компромиса;
- описивање насилних и ненасилних, намјерних и ненамјерних (случајних) поступака и значај опраштања;
- уочавање добрих и лоших поступака и њихово разликовање;
- начини упућивања и примања похвале и критике;
- поступци уважавања различитости;
- подстицање одговорности кроз поштовање права и обавеза и сл.

Основни циљ јесте да се код ученика развију вјештине ненасилне комуникације, критичко мишљење о заједничким питањима у друштвеном окружењу и одговорно укључивање у њихово рјешавање.

Медији су тијесно повезани са комуникацијом, јер су то средства којима се остварује комуникација односно пренос порука (текст, слика, звук и сл.). Ученике треба упознати са штампаним (књига, часописи, новине) и електронским (ТВ, радио, интернет) медијима. На нивоу одјељења, разреда или школе ученици могу учествовати у изради школских новина, стрипова, постера (Слика 17) или других медија. Пожељно је организовати посјету штампарији или издавачкој кући како би се ученици упознали са израдом штампаних медија, а телевизијској или радио-станици како би им се приближио појам електронских

медија. Кроз амбијенталну наставу ученици се могу упознати са развојем медија кроз различите периоде, вршити поређења традиционалних и савремених масовних медија и уочавати њихове предности и слабости. Будући да медији имају велики утицај на појединца, посебну пажњу треба усмјерити на развијање критичког размишљања о медијским садржајима, нарочито када су у питању интернет извори (поузданост информација, непримјерени садржаји, злоупотреба друштвених мрежа, заштита личних података и сл.).

Са ученицима се могу организовати дебате и расправе о добрим и лошим странама медијских садржаја. Употреба интернета за дјецу млађу од дванаест година може да донесе извјесне проблеме, па је потребно сагледати и утврдити поступке правилног кориштења интернета (утицај на здравље, интернет бонтон, безбједност, права и обавезе у дигиталном свијету) и коме се могу обратити за помоћ уколико се суочи са непријатностима у дигиталном окружењу. Упознати ученике с примјерима злоупотребе дјецe на интернету и упутити ученике на безбједне начине коришћења интернета, као и могућност да се обратe за помоћ уколико се суоче с пријетњама, уценама и непримјереним порукама.

Упутити ученике да самостално и активно учествују у различитим организованим активностима у циљу схватања предности комуницирања и заједничког живљења. Упознавањем ученика са основним појмовима о комуникацији истаћи важност комуникације, изградње односа и друштвене одговорности, као темељних животних вјештина. Кроз упознавање са савременим медијима и медијским садржајима код ученика развијати медијску писменост, те способности за разумијевање и критички однос (критичко мишљење) према медијским садржајима тј. према информацијама различитих медија.

Слика 17

Презентација, рад у пару

Упутити ученике на различите изворе информација (штампане и електронске медије) како би код ученика остварили већу мотивацију, развили правилан однос према раду и цјеложивотном учењу. Развој вјештина кориштења различитих извора информација и њиховог критичког вредновања од стране ученика, треба да подстакне развој техника учења и активности ученика које су усмјерене на практичну примјену стечених знања и развој функционалних знања, вјештина и навика.

Коришћење модерне технологије у настави, у складу са материјалним могућностима школе (презентације, анимације, анимиране филмове...), доприносиће ефикаснијем остварењу исхода учења и функционалној употреби наученог. Код употребе информационих технологија треба бити посебно обазрив како би се избјегао формализам и популаризам. Информационе технологије треба уводити у наставу са јасном намјером о томе који циљ помоћу ње желимо постићи, као и то које исходе желимо да ученици остваре.

Кроз обраду свих наставних тема потребно је ученике оспособљавати за процес самоучења упућивањем на различите изворе знања, сајтове едукативног карактера, енциклопедије и остале ресурсе у којима се могу стећи додатна знања.

ПРАЋЕЊЕ, ВРЕДНОВАЊЕ И ОЦЈЕЊИВАЊЕ

Праћење, вредновање и оцјењивање ученика вршити плански и континуирано кроз различите технике и поступке оцјењивања (самооцјењивање ученика, објективни испитни поступци и критеријски задаци за наставне области и/или наставне теме). Класичне писане провјере знања (контролне радове и/или задатке објективног типа) у настави природе и друштва пожељно је што мање користити. Приликом праћења и вредновања остварења исхода учења уважавати интересовања и активности ученика у процесу учења, а у складу са индивидуалним способностима и могућностима сваког ученика. Све ученичке активности, као што су израда домаћих задаћа, иницијатива, интересовање, учешће у групним радовима, презентацијама, треба вредновати и оцјењивати. Важно је истаћи да ученике вреднујемо у односу на наведене исходе, а не искључиво и једино у односу на садржаје који су у уџбеницима. У раду се вреднује не само крајњи продукт, него и процес рада.

Провјере знања треба да обухвате разне нивое сложености, у складу с Блумовом таксономијом (знање, разумијевање, примјена, анализа, синтеза, евалуација). Евалуацијом и анализом остварених исхода учења, омогућавати постизање веће ефикасности и унапређење процеса наставе.

Континуираним сагледавањем позитивних и негативних ефеката сопственог рада на часу, у циљу унапређивање будућих наставних активности, наставници добијају нову улогу, а то је *наставник-рефлексивни практичар*.

Оцјењивање је јавно и свака оцјена треба да буде образложена, како би ученик знао на шта треба убудуће да обрати пажњу, шта је добро, а које аспекте свог рада треба да унаприједи. Провјера не мора нужно да се врши ради оцјењивања. Она може бити и у

функцији понављања и вјежбања, чији је циљ трајност знања, вјештина и навика, као и виши квалитет научног.

Корисни линкови:

<https://zuov.gov.rs/wp-content/uploads/2021/10/Prirucnik-negovanje-kulture.pdf>

https://www.rpz-rs.org/sajt/doc/file/web_portal/Korisni_materijali/Prirucnik%20-%20Ocuvanje%20nacionalnog%20identiteta.pdf

<https://view.genial.ly/5ec1ac19c812370d34fa4a8b/presentation-republika-srpska>

<https://maliradoznalac.files.wordpress.com/2013/10/disney-27-neobicne-prirodne-pojave.pdf>

<https://www.scribd.com/document/466127897/Velika-enciklopedija-malih-aktivnosti-pdf>

Литература:

- Allen, M. (2010). *Misconceptions in Primary Science*. New York: Open University Press.
- Благданић, С. и Банђур, В. (2019). *Методика наставе природе и друштва*. Београд: БИГЗ школство и Учитељски факултет.
- Пашалић, С., Радивојевић, Д. и Станојловић, С. (2020). *Природа и друштво за 4. разред основне школе*. Источно Ново Сарајево: ЈП „Завод за уџбенике и наставна средства“.
- Станојловић, С., Пашалић, С. и Радивојевић, Д. (2020). *Природа и друштво: радна свеска за 4. разред основне школе*. Источно Ново Сарајево: ЈП „Завод за уџбенике и наставна средства“.
- Радивојевић, Д. и Ђурчић, М. (2021). *Методика наставе природе и друштва*. Бијељина: Педагошки факултет.
- Тадић, М. (2011). *Картографија или карту читај – никога не питај*. Београд: Креативни центар.

*****

5. ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ

Значај наставе физичког васпитања можемо посматрати кроз неколико група циљева:

- цјеловит развој ученика,
- превентивна здравствена заштита,
- развој спортских диспозиција и афинитета као основе за даље бављење спортом,
- стварање и упражњавање здравих животних навика.

Настава физичког васпитања у нашој васпитно-образовној пракси и култури, до посљедњих реформских иницијатива, у неким случајевима, није имала одговарајући статус

у школи и често јој није придавана одговарајућа важност. Чак је, код неких наставника разредне наставе, постојало увјерење да је то настава за забаву и „резервно вријеме“ ако понестане времена за неки „важнији“ наставни предмет. Нажалост, код једног броја наставника, још увијек влада такво мишљење, да је час физичког васпитања „мање важан“. С друге стране, савремени начин живота, лоше животне навике, те погрешан однос према настави физичког васпитања су узроковали све већу појаву тјелесних деформитета, различите врсте и степена, међу дјецом школског узраста.

Имајући у виду неупитну чињеницу да је здравље дјецe на првом мјесту, најважније, јер представља базичан услов за лични и национални просперитет, образовне власти (Министарство просвјете и културе) Републике Српске, посредством Републичког педагошког завода, је покренуло низ активности на елиминисању узрока поремећаја и афирмисању фактора који доприносе здрављу ученика. У том смислу су, у склопу измјена и допуна наставног план и програма за основну школу извршене и измјене наставних планова и програма за физичко васпитање. Као прво, измијењен је назив наставног предмета, па је умјесто „Физичко васпитање“ уведен назив „Физичко и здравствено васпитање“. Разлог је јасан, настојало се и самим називом наставног предмета указати на оно кључно што он носи, а то је: правилан физички развој и очување здравља. Друга мјера којом се настојао остварити наведени циљ је повећање броја часова физичког и здравственог васпитања, те је у све разреде разредне наставе, па тако и у 4. разред, уведен час више (седмично три часа) физичког и здравственог васпитања. Трећа мјера је била квалитативно унапређивање наставних програма како би се помогло наставницима да боље разумију програм, исправно га интерпретирају, методичко-логички планирају и функционално реализују. С тим у вези су извршене измјене општих и посебних циљева, ревидирање очекиваних исхода, концепцијски структурисање наставних тема и садржаја по припадајућим областима.

Оно што недостаје у Наставном плану и програму, а што ћемо, у овим препорукама да нагласимо, јесте општи поглед и разумијеваље циља, улоге и значаја наставе физичког васпитања.

ЗНАЧАЈ НАСТАВЕ ФИЗИЧКОГ И ЗДРАВСТВЕНОГ ВАСПИТАЊА

За правило и потпуно разумијевање значаја наставе физичког и здравственог васпитања прво је потребно поћи од диференцијације наставе физичког и здравственог васпитања у разредној и предметној настави. Настава физичког васпитања у разредној настави је педагошка дисциплина која има примарну функцију да утиче на цјеловит развој ученика: интелектуални, социјални, емоционални, физички, морални. У другом кругу приоритета бисмо могли тражити функцију у виду задатака препознавања одређених талената, стимулацију и усмјеравање на афирмацију спортских талената и слично. Дакле, за разлику од наставе физичког васпитања у предметној настави, у којој доминирају захтјеви у вјештини, спретности и знање, односно спортске способности, у разредној настави је приоритет:

А) **Интелектуални развој** - Физичке активности у циљу развоја централног нервног система. Вјежбе за координацију ока и руке, вртење, пребацивање, скакање, рад са лоптом (или неким другим реквизитом), на сигуран начин стимулишу и учење. Новија истраживања показују да је дио мозга који обрађује покрете јесте исти онај који је задужен за мишљење. Енри Џексон¹ објашњава активност мозга и кретање на сљедећи начин: „Наш мозак ствара покрете одашиљајући бујицу нервних импулса било у мишиће, било у грло. Сваки мишић мора да прими поруку у за нијансу другачије вријеме; то слично добро временски испланираној експлозији коју би направио тим стручњака за експлозив. Тај задивљујући ток који иде из мозга у тијело, често се назива просторно-временским обрасцем“. Дакле, на исти начин на који вјежбање обликује мишиће, кости, плућа, појачавају се и базалне ганглије, мали мозак и *corpus callosum*, што су све битне моздане области. Даље, добро је познато да физичко вјежбање пуни мозак кисеоником, али га исто тако храни неуротропинима (високо храњивим материјама) како би повећао раст и бољу повезаност међу неуронима. Џ. Палачека и Ф. Хајгена кажу да дјеца која су укључена у свакодневно физичко вјежбање показују већу моторичку зрелост, већи образовни успјех и склоност према школи већу од дјеце која нису укључена у свакодневно физичко вјежбање.

Б) **Социјални развој** - Физичке активности у циљу социјалног развоја дјетета имају велики значај, посебно у условима општег социјалног дефицита у друштву уопште. Школа као васпитно-образовна установа има обавезу да ствара заједницу у којој влада толеранција, разумијевање, поштовање правила другарство и све оно што спада под синтагму „опште добро“. Са друге стране исто толико је важна обавеза да ствара појединца кога одликује упорност, оригиналност, мотивисаност, креативност, спретност. Ни у једној настави се не могу наћи већи потенцијали да се обједине и узајамно подстичу социјални и индивидуални фактори као у настави физичког и здравственог васпитања.

В) **Емоционални развој** - Физичке активности подстичу и емоционални развој. Игра је најсавршенија људска дјелатност јер је то активност која се не може одвојити од пријатног емоционалног стања. Дакле, дјеца се воле играти. Чак се и одрасли воле играти. На школи је обавеза да добро припремљеним дидактичким играма искористи тај моћни ресурс и игру искористи за правилан развој, успјешно учење и ефикасно оспособљавање за физичке изазове различите врсте и тежине. Улога наставника разредне наставе је да физичке активност учини занимљивим, те да кроз спонтан и посредан утицај физичких активности оствари циљеве који су раније наведени. Посебно треба имати на уму да у нашем васпитно-образовном систему кроз који дјеца пролазе доминирају активности и садржаји преоптерећени дидактичким материјализмом, те захтјеви који нису у складу са природним потребама дјеце (дуготрајно сједење, академски рад...), Тако да се настава физичког и здравственог васпитања нуди као спасоносни начин за враћање доброг расположења и емоционалног задовољства.

---

¹ Јенсон, Е. (2013), Подучавање с мозгом на уму, Едука д.о.о. Београд

Г) **Физички развој** - Физички развој подразумијева снагу, брзину, спретност, вјештину. Наведене одлике физичког развоја се стичу јасним усмјерењем, одабиром одговарајућих активности, континуираним радом.

Д) **Морални развој** - Појам морала је апстрактан, често неразумљив и старијим ученицима, због чега школа (као васпитна установа) мора да има посебан сензибилитет. Врло је мало ефикасних начина за изградњу пожељних моралних одлика како то пружа спортски фер-плеј. Учећи дјецу фер плеју, тако да они разумију своју позицију у смислу способност, права, обавеза, али и позицију других ми их спремамо за одговорно грађанство. Због тога наставник треба да бира и оне активности које у примарном циљу имају изградњу пожељних облика понашања као што су поштовање правила, поштовање саиграча и ривала, стварање пожељних манира и навика, изградња достојанства и осјећаја за правду и правичност.

Као што је већ јасно истакнуто, настава физичког и здравственог васпитања у првом реду има функцију педагошког вођења развоја ученика у свим његовим димензијама: интелектуално, социјално, емоционално, физичко и морално. Међутим, не смије се занемарити и дијагностичка функција у препознавању одређених талената, који треба да буду посебно третирани у смислу подстицања и очувања потенцијала, као и стварање услова и претпоставки за даљи продуктивни развој.

Физичко и здравствено васпитање, већ у свом називу упућује да је физички и здравствени развој међусобно условљен, тако да се не може посматрати одвојено. У том смислу наставни програм физичког и здравственог васпитања, у новој концепцији, носи теме које условно окупљају садржаје и исходе истих или сличних обиљежја. Основна подјела игара и вјежби из физичког васпитања бисмо могли подијелити на: статичне вјежбе, динамичне вјежбе, превентивне активности. У статичне спадају вјежбе за развој снаге, издржљивости, док су динамичне вјежбе усмјерене за развој брзине, сналажљивости, координације покрета и сл. Активности са превентивним обиљежјима могу припадати и једним и другим али са циљним усмјерењем. Нпр. активности за јачање леђних мишића, као превентивна заштита деформитета кичме (статичке вјежбе). Исто тако у динамичне вјежбе спадају кардио вјежбе као превентива и заштита кардиоваскуларног система.

Трећи сегмент циљева наставе физичког и здравственог васпитања су стварање здравих навика, прије свега перманентне физичке активности током живота као предуслова за очување здравља, високе радне продуктивности, те квалитета живота уопште.

ПЛАНИРАЊЕ И ПРИПРЕМАЊЕ НАСТАВЕ ²

Планирање и програмирање је сложен процес који омогућава наставнику да на систематичан начин промишља о циљевима и исходима поучавања те начинима на које ће их остварити и прије него почне настава. Резултат планирања је кохерентан оквир који нуди низ логичких корака потребних за остваривање жељених циљева наставе Физичког и здравственог васпитања. Добро осмишљен план омогућава наставнику да буде добро припремљен и фокусиран, али и да се лако носи са свим непредвиђеним ситуацијама у учионици.

Планирање наставник заснива на прописаном програму наставног предмета Физичко и здравствено васпитање, односно, дефинисаним циљевима и исходима учења наведеног наставног предмета, као и добром познавању развојних и других карактеристика ученика, те анализи нивоа постигнутог знања и вјештина у претходном периоду.

Планирање, исто тако, подразумијева постављање јасних и мјерљивих исхода учења којима се дефинише шта ће ученици знати, разумјети и моћи урадити након изучавања програма Физичког и здравственог васпитања.

Наставник у складу са већ реченим, прије почетка школске године врши глобално планирање. Глобалним планом за наставни предмет наставник организује (распланира) наставне области и наставне теме које ће реализовати током наставне године. То подразумијева, прије свега, распоред наставних области и тема по мјесецима са предвиђеним временом за реализацију, придржавајући се неколико важних критеријума:

- приоритети и садржајна условљеност у реализацији наставних тема;
- хоризонтална и ветикална корелација;
- дужина трајања појединих наставних тема;
- кључне компетенције које покривају наставне теме;
- услови и специфичности рада школе и других релевантних фактора које наставник процијени да су детерминанте успјешног наставног рада.

Оперативно планирање наставник врши за одређени временски период. Обично је то мјесец дана, али је пожељно да оперативним планирањем буде обухваћен и краћи временски период, јер се тиме смањује могућност погрешне процјене потребне динамике рада и остваривања планираних исхода учења. Оперативно планирање подразумијева прецизнији приказ (план), шта наставник намјерава да оствари у одређеном временском периоду, тј. које исходе да оствари, које знање, способности, вјештине и ставове намјерава да развије код ученика. Поред дефинисаних циљева исказаних и облику очекивања или индикатора остварености очекиваних исхода, наставник у оперативном планирању наводи и:

---

² Преузето из Стандарди за наставнике, као јединствен приступ планирању и припремању наставе.

- који му садржаји омогућавају остварење дефинисаних очекиваних исхода (изворе учења);
- шта му је потребно да би остварио очекиване исходе (погодна наставна средства);
- начин на који ће поуздано провјерити да ли је остварио предвиђене очекиване исходе.

Оперативно планирање се врши за конкретно одјељење, јер је потребно уважити сљедеће факторе приликом планирања:

- бројност и структуру одјељења (предзнање ученика, превладавајуће стилове учења код ученика, ниво хомогености или хетерогености ученика када су у питању могућности и амбиције ученика);
- општи услови рада (величина игралишта, опремљеност школе, ресурси локалне заједнице);
- личне карактеристике наставника (афинитет, методичка оспособљеност);
- оствареност исхода из претходног периода (оперативни план за наредни период зависи од нивоа остварености дефинисаних исхода из претходног периода, што није исто у сваком одјељењу).

У складу с постављеним исходима, наставник врши избор и планира примјену различитих метода и облика рада, односно осмишљава активности којима се осигурава уважавање основних методичких и дидактичких принципа, попут поступности и систематичности, очигледности, развојне примјерености, примјењивости наученог у другом контексту и др. Да би функционално планирао, наставник треба добро познавати садржаје и предмет поучавања, те знати како их може прилагодити тако да су ученицима разумљиви, смислени и повезани с њиховим претходним знањем и искуством, као и са садржајима, знањима и вјештинама из других, сродних подручја. У том смислу, наставник настоји логички организовати поучавање кроз тематске и пројектне планове, како би омогућио ученицима да разумију шире концепте, те да стечена знања и вјештине примијењују у различитим ситуацијама, самостално рјешавају проблеме и уче до краја живота.

Припремања за наставу подразумијева методичку организацију активности на конкретном часу. Услов квалитетне наставе јесте квалитетна (функционална) припрема. Функционална припрема подразумијева идејни приказ наставног часа са посебном пажњом на активност ученика:

- ако су ученици већи дио часа продуктивно активни, значи да постоји довољна мотивација;
- ако у раду учествују сви ученици, значи да су задаци прилагођени свим ученицима
- ако су заступљени задаци који захтијевају вишу мисаону активизацију, креативност и стваралаштво, значи да смо на путу да остваримо високе и широке васпитно-образовне циљеве.

Приликом планирања програмских садржаја и активности у оквиру наставе физичког и здравственог васпитања, наставник треба да прилагоди наведене садржаје условима школског окружења и могућностима ученика тако да дође до што успјешније остварености планираних исхода. У школама које немају просторно-техничке услове за реализацију свих предвиђених програмских садржаја, предвиђени број часова може се прерасподијелити на друге програмске садржаје за које постоје услови, на начин да се покушају максимално остварити предвиђени исходи. Приликом израде дугорочних и краткорочних планова потребно је да учитељ изврши хоризонталну и вертикалну корелацију наставних садржаја, као и да осигура једнака искуства за све ученике. Приликом функционалног планирања наставник треба добро да познаје:

- прописани наставни план и програм, циљеве и исходе учења и поучавања;
- предмет и садржаје које поучава, те специфичне методе поучавања у одређеној области и за одређени узраст ученика;
- начин формулисања мјерљивих и достижних исхода учења и њиховог праћења.
- Развојне карактеристике ученика с којим ради;
- кључне компетенције које ученици требају стећи и начин на који их може развијати;
- начин израде индивидуализованог/прилагођеног образовног плана за одређеног ученика.

РЕАЛИЗАЦИЈА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У наставном програму *Физичко и здравствено васпитање* број часова по темама није обавезујући, већ он представља оријентир наставницима приликом планирања програмских садржаја и остваривања исхода учења, али и провјере остварености дефинисаних исхода учења. У складу са условима, географским простором и заступљеним спортским садржајима у школи, програмски садржаји се требају прилагодити постојећим условима, како би реализација наставе физичког и здравственог васпитања што продуктивније утицала на спортски развој ученика.

На почетку школске године ученике упознати са исходима учења и планираним садржајима, уз помоћ којих ће ученици остварити исходе учења.

Кроз реализацију наставне теме *Праћење раста и развоја* континуирано пратити раст, развој и напредак ученика. Ученике је потребно упознати са промјенама које су се десиле од почетка школске године, што може стимулативно дјеловати на ученике, како би уложили додатни напор, те како би превентивно и корективно дјеловали на очување и унапређивању свог здравља и физичких способности.

Кроз реализацију садржаја наставних тема: *Елементарне игре и превентивно корективно вјежбање, Гимнастика и превентивно корективно вјежбање и Атлетика и*

превентивно корективно вјежбање потребно је ученике упознати са важностима правилне припреме за физичку активност и њихових ефеката (загријавање, активност, хлађење), поред тога развијати позитиван доживљај и вредновање наставе физичког и здравственог васпитања, као и развијање навика правилног држања тијела (при стајању, ходању, трчању и сједењу) и примјена научених вјежби у свакодневном животу, како би позитивно утицали на свој раст и развој (јутарња гимнастика, вјежбе обликовања, истезање).

У оквиру теме *Игре на отвореном*, користећи природно окружење које позитивно утиче на јачање организма и имуног система, наставник ће организовати различите активности: хваталице, елементарне игре, спортске игре у природном амбијенту, вожњу бицикла, тротинета...). Поред предвиђених садржаја за *Игре на отвореном* пожељно је у складу са приликама и условима и друге садржаје наставе физичког и здравственог васпитања реализовати на отвореном.

У оквиру теме *Спортске игре* предвиђено је да се ученици упознају са основама спорта са лоптом (њиховим техничким елементима). Приликом планирања наставник има слободу да изврши прерасподјелу препорученог броја часова у корист оне спортске игре која је традиционално заступљена у локалној средини, а што може допринијети даљем интересовању ученика за наведену спортску дисциплину. При реализацији садржаја наставник може да консултује тренере и стручњаке из локалне заједнице како би ученици се боље упознали са спортским играма.

Имајући у виду да су дјеца од најранијег узраста укључени у многе ваншколске спортске активности, у наставном програму *Физичко и здравствено васпитање* уврштени су исходи учења и садржаји који се односе на спортске игре. Тема *Спортске игре* обухвата упознавање ученика (узимајући у обзир индивидуалне способности и могућности сваког од њих), са основним техничким елементима фудбала, кошарке, рукомета и одбојке. Наставници треба да узму у обзир то да је за садржаје из кошарке пожељно користити прилагођене лакше лопте, као и за садржаје из одбојке.

Кроз реализацију теме *Здравствено васпитање* ученике упознати са основама функционисања њиховог тијела, као и начин на који могу допринијети правилном расту и развоју, те минимизирању штетних утицаја. Садржаје посвећене здравственом васпитању, те очувању и унапређивању физичког здравља, потребно је реализовати током читаве школске године, кроз реализацију свих програмских садржаја физичког и здравственог васпитања, а не само кроз предвиђене наставне садржаје (издвојено). Здравствено васпитање подразумијева процес учења у коме ученици кроз искуства примјерена индивидуалним и заједничким потребама здравље чине битном друштвеном вриједношћу, а што ће помоћи ученицима да постану одговорни за своје здравље и подстакну развој и коришћење превентивних здравствених услуга. Наведене садржаје промовисати и током реализације програмских садржаја редовне наставе других наставних предмета, као и у оквиру

ваннаставних активности. Реализација њихових исхода мора бити примарна на настави физичког и здравственог васпитања.

Приликом реализације програмских садржаја физичког и здравственог васпитања потребно је развијати такмичарски дух и љубав према спорту код ученика. Подстицати ученике на правилан став тијела на почетку и завршетку вјежбе, те усмено појашњавати ученицима важност извођене вјежбе и њен утицај на учениково тијело и његов развој.

ПРАЋЕЊЕ, ВРЕДНОВАЊЕ И ОЦЈЕЊИВАЊЕ

Током реализације наставе физичког и здравственог васпитања, наставник треба да континуирано прати и вреднује остваривање исхода учења, али и индивидуални напредак сваког ученика треба да се процјењује у односу на претходно провјерено стање развијености способности, степена спретности и умјешности, као и нивоа ангажованости и односа ученика према извршавању обавеза у настави физичког и здравственог васпитања.

Приликом оцјењивања, поготово код ученика који немају развијене посебне способности, узимају се у обзир њихова индивидуалана напредовања у односу на њихова сопствена постигнућа, могућности и ангажовање у настави. С обзиром на то да постоји могућност да одређени ученици, из разлога тјелесног недостатка и/или болести, буду ослобођени практичног дијела у настави, за такве ученике прати се и вреднују постигнућа из садржаја физичког и здравственог васпитања које они могу да обављају/извршавају (нпр. познавање основних правила елементарних и спортских игара, познавање основних здравствено-хигијенских правила вјежбања и здраве исхране, ...).

Оцјењивање у настави физичког и здравственог васпитања има улогу подстицајне повратне информације, што значи да се мора водити рачуна о сљедећем:

- Повратна информација је ефикасна када је дата непосредно након активности на коју се односи или током обављања активности.
- Оцјена мора да буде конкретна и да се односи на активности и учинак ученика, а не на личност или карактеристике особе.
- процјена мора бити позитивна, да се прво истакну они елементи који су за похвалу, а затим и оне елементе на које би ученик требало или могао да уложи додатне напоре како би их усавршио и унаприједио.

Континуирано, конкретно, квалитативно, позитивно и адекватно образложење оцјене и праћење напретка ученика доприноси и њиховом развоју појма о себи, те формирању реалне слике о себи, као и ономе што знају, умију, о својим способностима, што је значајно за развој самопоштовања ученика и здравог односа према себи и свијету око себе.

Приликом вредновања и оцјењивања у настави физичког и здравственог васпитање врши се:

- Процјена тјелесног развоја (висина и тежина).
- Тестирање приказаних моторичких и функционалних способности ученика (координација, ангажованост, прецизност, издржљивост, снага, брзина...).
- Оцјењивање знања, спортско-техничких достигнућа и ставова ученика према физичком и здравственом васпитању (познавање правила, техничка достигнућа, уредност, доношење опреме...).